

ks. Eugeniusz Ziemann SCJ

KULT NAJŚWIĘTSZEGO SERCA JEZUSA W POLSCE W PERSPEKTYWIE 250. ROCZNICY USTANOWIENIA ŚWIĘTA

„Odnowić pamięć o miłości Bożej” – to wyzwanie stojące przed Kościołem powszechnym, a nade wszystko Kościołem w Polsce, w perspektywie 250. rocznicy ustanowienia w 1765 roku przez papieża Klemensa VIII liturgicznego święta Najświętszego Serca Pana Jezusa. Papież Paweł VI z okazji 200. rocznicy wprowadzenia tego święta przypomniał w Liście apostolskim *Investigabiles divitias Christi* do Patriarchów, Prymasów, Arcybiskupów i Biskupów Kościoła Świętego, że ustanowienie to wynikało z objawień w Paray-le-Monial, gdzie Jezus Chrystus żądał, by wszyscy ludzie poprzez żarliwą publiczną modlitwę czcili Jego Serce, zranione z miłości ku każdemu człowiekowi. Papież podkreślił też zasługi polskich biskupów, którzy w petycjach do Stolicy Apostolskiej w sprawie wprowadzenia tego święta w Polsce oraz w Bractwie Rzymskim wyrażali ducha pobożności względem Serca Jezusa w ówczesnej Europie. Znaczenie narodu polskiego w szerzeniu kultu i nabożeństwa do Serca Pana Jezusa należy postrzegać zarówno w wymiarze historycznym, jak i teologicznym. W XVI i XVII wieku znaczący wkład w to dzieło wnieśli polscy kaznodzieje i teologowie wywodzący się z zakonu jezuitów i pijarów. Inspiracją do jego szerzenia i rozwoju na ziemiach polskich były niewątpliwie objawienia otrzymane przez Małgorzatę Marię Alacoque, a następnie

działalność zakonów, bractw i biskupów, którzy idąc za wskazaniami papieży XIX i XX wieku, dokonywali aktów poświęcenia Sercu Jezusa swoich diecezji. W perspektywie 250. rocznicy ustanowienia liturgicznego święta Serca Jezusa Kościół w Polsce ponownie otrzymuje epokowe zadanie związane z ożywieniem tego kultu i nabożeństwa, zwłaszcza w kontekście nowej ewangelizacji zapoczątkowanej przez bł. papieża Jana Pawła II, który wprowadził świat w trzecie tysiąclecie chrześcijaństwa, a także charyzmatycznej misji licznych instytutów życia konsekrowanego, bractw i ruchów opierających się na duchowości sercańskiej.

Geneza kultu Serca Jezusowego w Kościele powszechnym i na ziemiach polskich

Kult Serca Jezusowego i związane z nim nabożeństwo ma swoje źródło w Piśmie Świętym¹, nauczaniu ojców Kościoła² oraz ikonografii wczesnochrześcijańskiej³. Na ziemiach polskich jego początki wpisują się w kontekst średniowiecznej mistyki i pobożności pasyjnej, bazującej na nabożeństwie do Męki Pańskiej, a zwłaszcza Pięciu Ran Jezusa Chrystusa, wśród których uprzywielejewane miejsce zajmuje rana boku, nazywana też raną miłości. Nabożeństwo praktykowane w licznych klasztorach i kościołach, głównie w północno-zachodniej Europie, akcentowało zbawczą miłość, która przez ranę boku prowadziła do Serca Jezusa⁴. W latach 1100-1250 protagonistami średniowiecznej formy kultu Serca Jezusa byli ówczesni teologowie. Rozwijając myśl patrystyczną związaną z raną boku, odnosili ją do serca stanowiącego symbol miłości Jezusa Chrystusa do człowieka, a także źródło Bożego miłosierdzia względem niego. Czołowymi przedstawicielami tego kierunku byli m.in.: Anzelm z Canterbury⁵, Bernard z Clairvaux⁶, Rupert z Deutz⁷ oraz Wilhelm z Saint Thierry⁸. W latach 1250-1350 rozwój kultu Serca Jezusa opierał się na doświadczeniach mi-

stycznych związanych z Męką Pańską. Przedstawiciele tego nurtu wywodzili się z klasztorów benedyktyńskich, cysterskich, franciszkańskich i dominikańskich. Fundamentalną rolę w tym zakresie odegrały cysterki z Helfty w Saksonii – Gertruda Wielka⁹ i Mechtylda z Hackeborn¹⁰. Przebite na krzyżu Serce Jezusa stanowiło dla nich inspirację w kontemplacji źródła miłości, której szczytem w doświadczeniu mistycznym była „zamiana serc”. W Sercu Jezusa dostrzegały symbol miłości, ośrodek życia intelektualnego oraz afektywnego, jak również źródło wszelkich łask. Według nich każde dobro pochodzące od Boga przechodzi przez Serce Jezusa. Podobnie owoce dobra zrodzonego w człowieku wracają do Boga przez to Serce. Mistyczki z Helfty, mając na uwadze wzajemne relacje Osób Boskich w łonie Trójcy Świętej, nie oddzielały Serca Jezusa od Jego boskiej Osoby. Ponadto akcentowały wartość wynagrodzenia Bożemu Sercu za zniewagi, obojętność i wzgardę, które człowiek okazuje Jego miłości. Praktykowany przez mniszki prywatny kult i nabożeństwo wywarły wpływ na rozwój duchowości Serca Jezusa, o czym świadczą wezwania z *Litanii do Najświętszego Serca Pana Jezusa*, zatwierdzonej w 1899 roku przez papieża Leona XIII, pochodzą zaś one z pism Gertrudy Wielkiej¹¹. Znaczący wkład w teologiczno-duchowy rozwój pobożności związanej z Sercem Jezusa wnieśli przedstawiciele franciszkańskiej szkoły duchowości, m.in.: Bonawentura¹² (zachęcał, aby zbliżyć się do ran Zbawiciela w celu dotarcia do Jego Serca), Małgorzata z Kortony¹³, Aniela z Foligno¹⁴ i Hubertyn z Casale¹⁵; szkoły dominikańskiej – Albert Wielki¹⁶ (wypracował podstawy teologiczne nabożeństwa i związał je z Eucharystią) oraz Katarzyna ze Sieny¹⁷; twórcy nadreńskiej szkoły duchowości: Henryk Suzo¹⁸, Eckhart¹⁹, Jan Tauler²⁰; także Ludolf z Saksonii²¹, Dionizy Kartuz²², Jan Justus Lanspergius²³ oraz Bernardyn ze Sieny²⁴.

Geneza kultu Serca Jezusa na ziemiach polskich w średniowieczu była związana z ośrodkami życia monastycznego w krajach niemieckojęzycznych, w których dominującą rolę odgrywała

pobożność pasyjna. Od zarania chrześcijaństwa na ziemiach polskich krzyż był wyrazem chrześcijańskiej tożsamości narodu, symbolem odkupieńczej i zbawczej ofiary Jezusa Chrystusa, a także znakiem Jego bezgranicznej miłości do człowieka. Potwierdzają to liturgiczna praktyka sprawowania w każdy piątek mszy wotywniej ku czci krzyża świętego oraz liczne teksty pasyjne nawiązujące do przebitego boku Jezusa Chrystusa oraz wypływających z niego źródeł krwi i wody.

W historii duchowości pasyjnej na ziemiach polskich wymienia się Gertrudę, córkę Mieszka II i Rychezy. Urodziła się ona ok. 1025 roku. Kształciła się na terenie arcybiskupstwa kolońskiego. Prawdopodobnie poślubiła Izasława I, księcia kijowskiego, a po jego śmierci przebywała u syna Jaropelka we Włodzimierzu Wołyńskim. Zmarła 4 stycznia 1108 roku w Kijowie²⁵. Zachował się tzw. *Kodeks Gertrudy* – iluminowany rękopis, zawierający psalterz z X wieku, dedykowany arcybiskupowi Trewiru Egbertowi²⁶, ze zbiorem modlitw o tematyce pasyjnej. W XI wieku zostały dołączone do niego modlitwy przeznaczone dla Gertrudy (tzw. *Modlitewnik Gertrudy*). Teksty te mają charakter pokutny i eschatologiczny. Zawarte zaś w zbiorze nabożeństwa odnoszą się do krzyża jerozolimskiego, pięciu ran, krwi oraz ciała Jezusa Chrystusa. Modlitewnik jako książka rodzinna był używany również na dworze ruskim w Kijowie. Obecnie znajduje się w Museo Nazionale Archeologico w Cividale del Friuli²⁷.

Do rozwoju pobożności pasyjnej w XIII wieku na Pomorzu przyczyniła się niemiecka mistyczka Judyta, znana też jako Jutta lub Jutta z Chełmży. Urodziła się ok. 1220 roku w Turyngii. Prawdopodobnie uczęszczała wraz z Mechtyldą z Magdeburga²⁸ do szkoły przy klasztorze w Helfcie. Jej relacje z beginkami sprawiły, że po śmierci męża (ok. 1240), rycerza z Sangerhausen, rozdała dobra materialne ubogim i opiekowała się chorymi na trąd. Odbywała też pielgrzymki do sanktuariów i klasztorów. Około 1256 roku została zaproszona przez krewnego męża, Arno z Sangerhausen

(1256-1273), sprawującego urząd wielkiego mistrza krzyżackiego, do przybycia na ziemię chełmińską, by tam wspierała modlitwą i pokutą chrystianizację Prusów. Po wybraniu życia pustelniczego koło Chełmży była pod opieką biskupa chełmińskiego, dominikanina, Henryka (zm. 1263). Zmarła 12 maja 1260 roku w Chełmży. W swoich wizjach mistycznych spoczywała na piersi Jezusa, ranie Jego boku i Serca²⁹. Najstarsza biografia błogosławionej zatytułowana *Życie*, autorstwa jezuity F. Szembeka, została wydana w drugiej połowie XVII wieku.

W XIV wieku na Pomorzu Gdańskim, dzięki przeżyciom mistycznym i otrzymanym w młodym wieku stygmatom, promotorką kultu Najświętszego Serca Jezusa była bł. Dorota z Mątówów Wielkich k. Malborka. Urodziła się 6 lutego 1347 roku, a w 1363 roku wyszła za mąż i zamieszkała w Gdańsku, gdzie przyszło na świat jej dziewięcioro dzieci (ośmioro zmarło na skutek zarazy). Z najmłodszą córką, Gertrudą, która wstąpiła do benedyktynek w Chełmnie, Dorota utrzymywała stałą korespondencję poświęconą doświadczeniom życia duchowego. Po nawróceniu męża pielgrzymowała z nim w latach 1384-1387 do zachodniej Europy (między innymi do Akwizgranu). Tam poznała zagadnienia związane z rodzajami mistyki chrześcijańskiej, a 1389 roku udała się z pielgrzymką do Rzymu w ramach obchodów Roku Jubileuszowego. Wkrótce została wdową i powierzyła się kierownictwu duchowemu Jana z Kwidzyna³⁰. W czasie praktykowania codziennej spowiedzi przekazywała mu swoje doświadczenia duchowe. Zmarła 25 kwietnia 1394 roku jako rekluza przy katedrze w Kwidzynie³¹. Doktryna duchowa Doroty z Mątówów, zbieżna z poglądami Ryszarda ze Świętego Wiktora³², Bernarda z Clairvaux, Bonawentury, Brygidy Szwedzkiej³³, Jana Taulera oraz kierunku *devotio moderna*³⁴, akcentowała, to, że relacja z Jezusem Chrystusem ma na celu osiągnięcie szczytu osobowej miłości na drodze kontemplacji. Istotna w tym procesie jest jednak odnowa serca i pokonanie 36 stopni miłości. Podstawę w oddawaniu czci Sercu Jezusa stanowiło

kontemplowanie misterium Męki Pańskiej w otwartym boku oraz zranionym Sercu Jezusa jako szczytu manifestacji Jego miłości do każdego człowieka³⁵. Mistyczno-duchową doktrynę Doroty z Mątówów przekazał Jan z Kwidzyna w dziełach: *Liber de vita venerabilis dominae Dorotheae*, *Septililium*, *Vita germanica*, których obszerne fragmenty są zawarte w *Positio super cultu servae Dei ex offitio concinata* (Roma 1971). Niektóre teksty z jej duchowej doktryny zostały wykorzystane do opracowania formularzy mszalnych o włócznie i gwoździach oraz pięciu ranach, a także w innych księgach liturgicznych wydanych XV i XVI wieku.

Wkład w kształtowanie pobożności Serca Jezusa na ziemiach polskich wnoszą też średniowieczna ikonografia oraz piśmiennictwo religijne. Zabytkiem malarskiej sztuki sakralnej jest m.in. obraz wotywny z Domosławic. Pochodzi on z XV lub XVI wieku i przedstawia Jezusa Chrystusa w cierniowej koronie, z sercem na prawym boku przebitym trzema gwoździami. Modlitewnik Władysława Warneńczyka z pierwszej połowy XV wieku zawiera miniaturę Jezusa Chrystusa cierniem ukoronowanego, z przebitym bokiem oraz wypływającą z niego strugą krwi. *Modlitewnik siostry Konstancji* z 1527 roku przekazuje modlitwę z XV wieku o zranionym Sercu Jezusa. Ikonografię Jezusa Chrystusa na krzyżu z otwartym bokiem prezentuje też jedna z miniatur zamieszczonych w tekście *Rozmyślania dominikańskie* z 1532 roku³⁶.

Wkład polskich kaznodziejów i teologów w szerzenie kultu Serca Pana Jezusa od XVI do końca XVII wieku

W okresie nowożytnym kult Serca Jezusowego na ziemiach polskich rozwijali i kształtowali kaznodzieje oraz pisarze ascetyczno-duchowi z zakonu jezuitów i pijarów. Do grona jezuitów należy m.in. Piotr Skarga³⁷. Według niego przebity bok Jezusa – źródło

zbawienia – wskazuje Serce oczekujące na miłość, zwłaszcza w kontekście grzechu i pokuty. Istotnym elementem jego kaznodziejskiej refleksji jest związek Serca Jezusa z Eucharystią w misterium sakramentu Jego Ciała i Krwi pod postaciami chleba i wina³⁸. Wyjątkowe miejsce wśród kaznodziejów zajmował jezuita Adam Hipacy Pocięj³⁹, nawrócony z prawosławia unicki biskup włodzimierski i metropolita kijowski, sygnatariusz i propagator unii brzeskiej. Rozważając spotkanie Zmartwychwstałego z Tomaszem Apostołem, wskazywał na miłość Jezusa Chrystusa, która wciąż oczekuje na odpowiedź człowieka, aby przez otwarty bok serce człowieka dotarło do Serca Bożego w celu ich zjednoczenia⁴⁰. Dzięki takiej koncepcji mistyczno-teologicznej Hipacy Pocięj zapoczątkował kult i nabożeństwo do Serca Jezusa we wschodniej kulturze religijnej Kościoła unickiego. Znaczącym kaznodzieją tego okresu był też Józef Wuchaliusz Wąchalowski⁴¹. Postrzegał on Najświętsze Serce Jezusa w misterium Jego miłości. Inspirowany rozważaniem Męki Pańskiej oraz działami autorów ascetycznych, m.in. Ludwika z Grenady⁴², w rozważaniu o wydarzeniu Kalwarii skupiał on swoją uwagę zwłaszcza na przebitym boku Jezusa. Podkreślał, że przeszywanie Serca Jezusa włócznią setnika jest dowodem miłości Zbawiciela do człowieka, by ten dostrzegł w Nim miejsce ucieczki i bezpieczne schronienie w każdym niebezpieczeństwie oraz wszelkiej przeciwności⁴³.

Oprócz kaznodziejów jezuickich propagujących pobożność Serca Pana Jezusa na ziemiach polskich zaangażowani w to dzieło byli również jezuiccy kaznodzieje-pisarze. Pierwszym reprezentantem tej grupy był Kazimierz Wijuk Kojalowicz⁴⁴. Działał on głównie w kościele akademickim w Wilnie. Tematyka związana z Sercem Jezusa była obecna zwłaszcza w jego kazaniach pasyjnych, opierających się na nauce Augustyna i Bernarda z Clairvaux. W sposób płomienny i pociągający odnosił się do Bożej miłości wypływającej z Serca Jezusa⁴⁵. Innym przedstawicielem owej grupy był Tomasz Młodzianowski⁴⁶. W rozważaniach rekolekcyjnych skie-

rowanych do kapłanów zalecał im, by przed sprawowaniem Najświętszej Ofiary obmyli swoje dłonie „we krwi Jezusowego Serca”, a w czasie jej sprawowania złożyli w Nim wszystkie bliskie sobie osoby. Ranę boku, będącego siedliskiem miłości, nazywał raną wiary. Stwierdzenie to odnosiło się do spotkania Zmartwychwstałego z Tomaszem Apostołem, którego uczynił uprzywilejowanym uczniem swojego Serca przez wiarę, pogłębianą doświadczeniem dotknięcia fizycznej rany boku. Wypowiedzi Młodzianowskiego na temat Bożego Serca często przyjmowały formę aktów strzelistych: „Serce Jezusa, oświeć mnie”, „Zranione Serce Jezusowe, zrań moją duszę i serce moje”⁴⁷. Myśl teologiczną Młodzianowskiego kontynuował Jan Kwiatkiewicz⁴⁸. Na podstawie tekstu z Księgi Przysłów: „Synu, daj mi serce swoje” (23,26), a także Pawła Apostoła: „Teraz zaś już nie ja żyję, lecz żyje we mnie Chrystus” (Ga 2,20) w dziele *Fax ascetica* omówił mistyczne doświadczenie „zamiany serc”, której istotą jest wejście w intymną rzeczywistość Boga. W tej kwestii różnił się od mistyczek z Helfty, które wiązały „zamiannę serc” z wyjątkowym działaniem łaski Bożej w człowieku. Według Kwiatkiewicza, może jej doświadczyć każdy człowiek bez szczególnej interwencji Boga⁴⁹. Znaczący wkład w rozwój kultu Serca Jezusa wniósł Stanisław Skibicki⁵⁰. W rozważaniach pasyjnych wydanych w zbiorze *Snopeczek mirry* (1683) nawiązał on do rany Serca Jezusa Chrystusa, podkreślając, że rana ta wskazuje odwieczną miłość Boga zdolną do złożenia ofiary z własnego Syna oraz prowadzi do niej. Serce to, otwarte dla każdego ze względu na swoją miłość, żąda również odpowiedzi miłości ze strony człowieka. Ponadto zwraca on uwagę na problematykę grzechu, który również obecnie bardziej rani Serce Boże niż włócznia setnika na Kalwarii. Z tego względu zachęca wiernych, aby przez Serce Zbawiciela składali Bogu w ofierze każde spełnione dobro oraz samych siebie. W dziele *Dusze pod cieniem drzewa żywota* (1785) nauczał, iż Serce Jezusa cierpi

współcześnie na skutek każdego grzechu tak samo jak w czasie zbawczej męki⁵¹.

Doceniając zasługi, które w rozwój kultu i nabożeństwa do Bożego Serca w XVII wieku wniosły wspomniane postaci, największe znaczenie trzeba jednak przypisać dziełom teologicznym Kacpra Drużbickiego⁵². W zbiorze ćwiczeń duchowych zatytułowanych *Meta cordium Cor Jesu* (Kalisz 1683; *Serce Jezusowe meta albo cel serc stworzonych*, Poznań 1696), napisanym prawdopodobnie w 1623 roku, zaprezentował trynitarnie ukierunkowaną teologię kultu Serca Jezusa. Według niego, Serce Jezusa przepelnione łaską jest obrazem Boga Trójjedynego w potędze Ojca, mądrości Słowa i miłości Ducha. Swoją teologię opierał na tekstach biblijnych Starego i Nowego Testamentu, dziełach ojców Kościoła (zwłaszcza Augustyna i Grzegorza I Wielkiego) oraz duchowości mistyków średniowiecznych: Bernarda, Hubertyna z Casale, Gertrudy Wielkiej i Mechtyldy z Hackeborn. Zdaniem Drużbickiego przedmiotem kultu jest fizyczne Serce Jezusa, stanowiące najdoskonalszy organ Jego ciała, ożywionego najświętszą duszą i hipostatycznie zjednoczonego z Osobą Jezusa. Promieniuje Ono miłością boską, ludzką, duchową i uczuciową. Serce Jezusa odzwierciedla też bogactwo wewnętrznego życia Chrystusa. Z tego względu Drużbicki zachęcał, aby praktykować cnoty Najświętszego Serca w postawie poświęcenia i wynagrodzenia. Należy zaznaczyć, że układane przez niego litanie do Serca Jezusa bazowały na misterium paschalnym, obejmującym Jego mękę, śmierć, zmartwychwstanie i zesłanie Ducha Świętego⁵³. Serce Jezusa stanowi bowiem cel i centrum stworzenia, jak również przedmiot miłości oraz wzór do naśladowania.

Rozwój kultu Najświętszego Serca Jezusa na ziemiach polskich po objawieniach w Paray-le-Monial

Na przełomie XVII i XVIII wieku kult i nabożeństwo do Serca Jezusa kształtowały objawienia otrzymane przez francuską wizytkę Małgorzatę Marię Alacoque⁵⁴ w Paray-le-Monial. Określały one naturę, cel i praktyki z nimi związane. We Francji przesłanie Jezusowego Serca propagowali jezuici: Klaudiusz de la Colombière⁵⁵ – spowiednik Małgorzaty Marii Alacoque, sam w 1675 roku poświęcił się Sercu Jezusa; Jan Croiset⁵⁶ – wydawca życiorysu późniejszej świętej, oraz Józef Franciszek de Galiffet⁵⁷ – autor dzieła poświęconego Sercu Jezusa, będącego źródłem dla *Memoriału*⁵⁸ biskupów polskich, skierowanego do Stolicy Apostolskiej w sprawie ustanowienia święta Najświętszego Serca Jezusa dla Polski. Praktyki z nim związane, realizowane w duchu objawień z Paray-le-Monial, przenikały z Francji do Polski głównie dzięki wizytom⁵⁹, jezuitom⁶⁰ i pijarom⁶¹. W wyniku starań królowej Marii Ludwiki Gonzagi z Nevers wizytka Eleonora d'Apchonde Ponsain założyła w 1654 roku w Warszawie pierwszy klasztor zakonu, a po powrocie do macierzystego klasztoru w Lyonie utrzymywała stałą korespondencję z siostrami w Warszawie. Dzięki bezpośredniemu kontaktowi z Małgorzatą Marią Alacoque przekazywała im informacje z bieżących wydarzeń w Paray-le-Monial. Cennym wkładem w rozwijający się na ziemiach polskich kult Bożego Serca był dziennik (*Retraite spirituelle*) Klaudiusza de la Colombière'a, zawierający zapiski Małgorzaty Marii Alacoque odnoszące się do kluczowego objawienia z 1675 roku⁶², дарowany przez d'Apchonde Ponsain klasztorowi w Warszawie. O rozwoju kultu i nabożeństwa do Bożego Serca w klasztorach polskich wzytek świadczy biografia Teresy Kotowiczówny⁶³ autorstwa pijara Paulina Wiązkiewicza⁶⁴, ich wieloletniego spowiednika. Zawiera ona opisy praktyk pobożnych Teresy inspirowanych duchowością

Serca Jezusa. Dzięki takiej postawie zakonnic Polska mimo szerzącego się jansenizmu oraz oświeceniowych prądów filozoficznych, skutkujących ateizmem i zakładaniem łóż masońskich, zajmowała w XVIII-wiecznej Europie czołowe miejsce wśród propagatorów tego kultu w duchu objawień z Paray-le-Monial⁶⁵.

Do rozwoju publicznej formy pobożności względem Serca Jezusa na ziemiach polskich przyczyniła się działalność bractw Jemu poświęconych. Pierwsze z nich na prośbę wizytek warszawskich założył Wiązkiewicz. Powstało ono w 1705 roku w Warszawie za zgodą papieża Klemensa XI i zostało w 1706 roku uroczystie wprowadzone do kościoła Pijarów przy ulicy Długiej. Kolejne powstały przy ich kościołach w Łukowie (1707) i Piotrkowie (1711), a w 1717 roku przy kościele Wizytek w Krakowie, gdzie zostało uroczystie wprowadzone w 1718 roku. Należy podkreślić, że w tym czasie klasztor krakowski stanowił centrum szerzenia kultu Serca Jezusa na ziemiach polskich dzięki gorliwości i zabiegom ówczesnej przełożonej Teresy Szembekówny⁶⁶. Do 1765 roku funkcjonowało ok. 86 bractw Serca Jezusowego erygowanych przez Stolicę Apostolską, a także liczne z aprobatą biskupów ordynariuszy. Większość z nich miało swoje siedziby w kościołach zakonnych jezuitów, pijarów, bernardynów oraz wizytek. O ekspansji kultu Serca Jezusa świadczy liczba bractw w poszczególnych diecezjach: wileńska – 17, krakowska – 12, łucka – 8, poznańska – 9, lwowska – 6, gnieźnieńska – 6, chełmska – 5, przemyska – 5, żmudzka – 5, warmińska – 4, płocka – 3, kujawska – 2, chełmińska – 2, kijowska – 1, kamieniecka – 1. Duże zasługi w propagowaniu pobożności Serca Jezusowego przez działalność bractw na ziemiach polskich wniósł Józef Franciszek de Galiffet, pełniący w tym czasie w Rzymie obowiązki asystenta generała zakonu jezuitów. Duży zasięg działalności bractw odzwierciedla *Księga upisanych do Kongregacji Najśrodszego Serca Pana Jezusowego*. Podzielona na cztery katalogi, obejmowała: 1) arcybiskupów, biskupów i opatów; 2) prałatów, kanoników, przeorów oraz innych

duchownych; 3) zakonnice; 4) wszystkich wiernych. Głównym zobowiązaniem wpisanych do księgi były adoracja wynagradzająca Najświętszemu Sercu Jezusa, adoracja ekspiacyjna oraz inne praktyki religijne, warunkujące uzyskanie odpustów. Warto zaznaczyć, że większość bractw propagowała nabożeństwo do Bożego Serca, opierając się na praktykach zawartych w objawieniach Małgorzaty Marii Alacoque. Należały do nich m.in.: uroczysty obchód Najświętszego Serca Pana Jezusa w piątek po oktawie Bożego Ciała, odprowadzenie pięciu kolejnych piątków po uroczystości Serca Jezusa, a także wszystkich piątków Wielkiego Postu ze spowiedzią i komunią⁶⁷.

Zaangażowanie się polskich jezuitów w szerzenie kultu Serca Jezusa oraz jego rozwój przez różne formy działalności apostołskiej wynikało z chrystocentrycznej duchowości zakonu, a zwłaszcza tak ukierunkowanego trzeciego tygodnia ćwiczeń Ignacego z Loyoli oraz objawień Małgorzaty Marii Alacoque. Nieoceniony wkład w teologiczny rozwój kultu w XVIII wieku wnieśli jezuici: Andrzej Wagner⁶⁸, Jerzy Dewin⁶⁹, Józef Płochocki⁷⁰, Jan Jełowicki⁷¹, a także pijarzy: Jan Franciszek Włocki⁷², Józef Kazimierz Madejski⁷³, Szymon Rosolecki⁷⁴ oraz Samuel Wysocki⁷⁵. Ich poglądy, mające bardziej charakter ascetyczny niż doktrynalny, nie opierały się na objawieniach prywatnych, lecz na aspektach dogmatycznych związanych z wydarzeniem wcielenia i odkupienia⁷⁶. Rozwijając teologiczną myśl Drużbickiego, podkreślali, że Serce Jezusa jest źródłem łask zbawczych dla ludzi, a także objawieniem Bożej miłości, dobroci oraz nieskończonej chwały. Fundamentalną racją, która przemawiała za kultem, było zjednoczenie Serca Jezusa z Drugą Osobą Boską oraz Jej nieskończona miłość ku ludziom⁷⁷. Odnosząc się do symboliki serca, akcentowali naturalny związek między sercem a miłością (por. Mt 22,37; Rz 5,5). Serce Jezusa jako najszlachetniejsza część ciała Zbawiciela stanowi przedmiot kultu sam w sobie, jest bowiem siedliskiem Jego cnót i głębią życia duchowego⁷⁸. Ponadto kult Serca Jezusa, ze względu na relacje

osobowe w łonie Trójcy Świętej, która ma boską naturę, stanowi cześć oddawaną Bogu w Trójcy obecnej w Sercu Syna⁷⁹. Teologowie polscy w swoich pismach podkreślali znaczenie kultu wewnętrznego, wyrażanego przez władze poznawcze, wolitywne i uczuciowe. W kulcie zewnętrznym wskazywali na wartość modlitwy, jałmużny, nawiedzenia Najświętszego Sakramentu, mszę świętą oraz dobre uczynki. Wyrazem czci okazywanej Sercu Jezusa było poświęcenie siebie oraz wynagradzanie za grzechy i zniewagi ludzi, zwłaszcza przez wewnętrzne akty oraz adorację Najświętszego Sakramentu⁸⁰.

Wypowiedzi polskich teologów odnośnie do kultu i nabożeństwa do Bożego Serca, a także ich publiczne praktykowanie, zwłaszcza w bractwach Jemu poświęconych, popierali biskupi i władcy Polski, kierując prośby do Stolicy Apostolskiej, aby zostało ustanowione liturgiczne święto Serca Jezusa z własnym formularzem mszalnym i oficjum. Należy podkreślić, że podobne petycje pisały do Kongregacji Obrzędów od 1689 roku również wizytki z Dijon. Na gruncie polskim inicjatorem tej idei był biskup Krakowa Konstanty Szaniawski⁸¹. W liście do papieża Innocentego XIII opisał rozwój kultu i nabożeństwa na ziemiach polskich oraz ukazał wkład wizytek krakowskich w jego rozszerzanie. W 1726 roku prośbę Szaniawskiego poparł król August II w petycji do papieża Benedykta XIII, przedstawiając w niej dobroczynne skutki tego nabożeństwa w religijnym i społecznym życiu narodu. Podkreślał też, że ustanowienie takiego święta dla całego Kościoła stanowi jego osobiste pragnienie oraz jest prośbą całego narodu. W 1727 roku Kongregacja Obrzędów odrzuciła ich prośby, kard. Prosperowi Lorenzowi Lambertiniemu (późniejszy papież Benedykt XIV)⁸² zaś zleciła przygotowanie merytorycznych zarzutów przeciw ustanowieniu takiego święta. Zgromadzone zastrzeżenia, zawarte w *Animadversiones* i *Responsio ad Animadversiones*, kard. Lambertini przekazał Józefowi Franciszkowi de Gallifetowi, promotorowi kultu Serca Jezusa w Rzymie oraz autorowi teologicznego

dzieła *De cultu Sacratissimi Cordis Dei et Domini nostri Jesu Christi* (Roma 1726; *Serca Jezusa cześć chwała*, Siedlce 1730). W 1729 roku Kongregacja Obrzędów udzieliła odpowiedzi negatywnej, co nie wpłynęło na rozwój kultu Najświętszego Serca Pana Jezusa. W 1740 roku dalsze starania o ustanowienie święta podjęła u papieża Klemensa XII i Benedykta XIV królowa Maria Leszczyńska. Za pontyfikatu papieża Klemensa XIII zabiegał o nie król August III w liście z 1762 roku. W latach 1762-1764 prośbę króla popierali w Rzymie biskupi: Wacław Sierakowski (1700-1780), Ignacy Masalski (1727-1794), Hieronim Szeptycki (1700-1773), Adam Grabowski (1698-1766), Walenty Wężyk (1705-1766), Adam Krasieński (1714-1800) i Andrzej Załuski (1695-1758).

W 1765 roku biskupi polscy wystosowali memoriał do papieża Klemensa XIII w sprawie ustanowienia święta Serca Jezusa dla Królestwa Polskiego, Księstwa Litewskiego, Królestwa Hiszpanii i Arcybractwa Najświętszego Serca Jezusa w Rzymie w piątek po oktawie Bożego Ciała z własnym formularzem mszalnym i oficjum. Omówiono w nim przede wszystkim zagadnienia związane z historycznym rozwojem kultu, przesłankami doktrynalnymi i teologicznymi, które podawały także zasadność aprobaty własnej mszy i oficjum. Ponadto dołączono dokumenty Stolicy Apostolskiej erygujące bractwa, udzielające przywileju ołtarzy i odpustów oraz wcześniejsze listy petycyjne władców. Kongregacja Obrzędów dekretem *Instantibus* z 26 stycznia 1765 roku zatwierdziła prośbę biskupów polskich i ustanowiła święto z mszą i oficjum dla Królestwa Polskiego i Arcybractwa Najświętszego Serca w Rzymie. Decyzję Kongregacji papież Klemens XIII aprobował 6 lutego 1765 roku⁸³. Warto zauważyć, że przed oficjalnym ustanowieniem publicznego święta Najświętszego Serca Jezusa dla Polski było ono wcześniej obchodzone w klasztorach wizytek, pijarów i jezuitów, zwłaszcza tam gdzie przy kościołach działały bractwa Serca Jezusowego.

Podobnie jak w wiekach średnich rozwojowi kultu towarzyszyły na ziemiach polskich sztuka sakralna i rzemiosło artystyczne. Z motywem serca powstawały ołtarze, chrzcielnice, tabernakula i monstrancje, które umieszczano w kaplicach zakonnych i kościołach bractw. Nadawano też tytuły Najświętszego Serca Pana Jezusa kościołom, m.in. wzniesionemu w Wilnie z fundacji siostr wizytek⁸⁴. Wyrazem rozwijającego się kultu i nabożeństwa były rozpowszechniane modlitewniki brackie. Zawierały one opis praktyk związanych z kultem Serca Jezusa oraz stosowne nabożeństwa. Ze względu na uwarunkowania historyczne i polityczne miały też charakter moralno-etyczny, głęboko społeczny i narodowy. W czasie zaborów dawały Polakom poczucie tożsamości narodowej i wolności religijnej oraz stanowiły wyraz ich wiary i nadziei. Do osłabienia rozwoju kultu i nabożeństwa przyczyniły się: kasata jezuitów w 1773 roku, józefinizm, zniesienie bractw przez cesarza Józefa II (1741-1790) oraz skreślenie z kalendarza liturgicznego święta Najświętszego Serca Jezusowego⁸⁵.

Kult Najświętszego Serca Jezusa na ziemiach polskich w XIX i XX wieku

Skomplikowana i trudna sytuacja Kościoła w Europie na początku XIX wieku stanowiła pokłosie jansenizmu, wpływu prądów liberalnych, postaw antykościelnych i antyklerykalnych pewnych grup społecznych, a zwłaszcza tragicznych działań Wielkiej Rewolucji Francuskiej. Szalejące represje i prześladowania, kasaty zakonów i zgromadzeń zakonnych nie osłabiły jednak praktykowanego kultu i nabożeństwa do Serca Jezusa w duchu objawień z Paray-le-Monial. Świadczyły o tym prośby kierowane do Stolicy Apostolskiej, aby rozciągnąć święto Bożego Serca na cały Kościół. Zabiegali o to zwłaszcza biskupi francuscy. Odpowiadając na ich

petycje, papież Pius IX w 1856 roku wprowadził je w całym Kościele. W tym okresie teologia kultu Serca Jezusa była w szczególności związana z Eucharystią, stanowiącą bazę duchowości i rozwoju charyzmatu licznie powstających zgromadzeń zakonnych męskich i żeńskich⁸⁶.

Ważnym wydarzeniem dla szerzenia pobożności Serca Jezusa było sprowadzenie do Polski Apostolstwa Modlitwy⁸⁷. Założone w 1844 roku w Vals k. Le Puy przez Franciszka Ksawerego Gautreleta⁸⁸, a następnie kierowane przez Henryka Ramière'a⁸⁹, rozpoczęło swoją działalność w Polsce w 1871 roku przy kaplicy Jezuitów w Krakowie. Przyjęło tu nazwę Apostolstwo Serca Jezusowego, Związek Katolicki dla Triumfu Kościoła i Duszy Zbawienia i zaczęło wydawać własny miesięcznik „Posłaniec Serca Jezusa”. W 1869 roku została też zainstalowana przez biskupa Antoniego Gałęckiego⁹⁰ Straż Honorowa Serca Jezusowego przy klasztorze Wizytek w Krakowie, podniesiona przez papieża Benedykta XV do rangi arcybractwa. Obecnie działa ona przy 350 ośrodkach zakonnych i duszpasterskich, licząc ok. 25 tysięcy członków⁹¹.

Od drugiej połowy XIX wieku jezuita Stanisław Stojalowski⁹² szerzył nabożeństwo czerwcowe zapoczątkowane 10 czerwca 1857 roku w kościele Wizytek w Lublinie, a zatwierdzone w 1873 roku przez papieża Piusa IX jako oficjalna modlitwa Kościoła.

Znaczącą praktyką w publicznej formie kultu Serca Pana Jezusa było poświęcenie. Propagowane przez polskich teologów już w XVIII wieku, znalazło licznych zwolenników wśród biskupów diecezjalnych na ziemiach polskich. W 1872 roku prymas Polski kard. Mieczysław Ledóchowski⁹³ poświęcił Sercu Jezusa diecezję gnieźnieńską i poznańską. W 1875 roku dokonano tego aktu w Krakowie. W Kościele powszechnym jego propagatorem był papież Leon XIII. Z okazji obchodu Roku Świętego ogłosił on w 1899 roku encyklikę *Annum sacrum*, mającą na celu przygotowanie Kościoła do uroczystego aktu poświęcenia Najświętszemu Sercu Pana Jezusa całego rodzaju ludzkiego. W latach 1914-1918

biskupi polscy dokonali tego aktu w swoich diecezjach, wzorując się na arcybiskupie lwowskim Józefie Bilczewskim⁹⁴ oraz biskupie przemyskim Józefie Sebastianie Pelczarze⁹⁵, który w 1894 roku założył w Krakowie zgromadzenie sercanek⁹⁶. W tym czasie z inicjatywy Honorata Koźmińskiego (1829-1916)⁹⁷ powstało też w Nowym Mieście nad Pilicą bezhabitowe zgromadzenie Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego⁹⁸. W 1920 roku Episkopat Polski poświęcił Bożemu Sercu na Jasnej Górze niepodległą ojczyznę. W tym samym roku Urszula Ledóchowska⁹⁹ założyła Urszulanki Serca Jezusa Konającego w celu budowania Jego Królestwa przez modlitwę, ofiarę i pracę¹⁰⁰, a w 1921 roku Stanisław Kubiak¹⁰¹ założył Braci Serca Jezusowego¹⁰² dla wynagradzania i szerzenia nabożeństwa do Bożego Serca przez podejmowane zaangażowania apostołskie. Doniosłym wydarzeniem w rozwoju tego kultu była uroczysta konsekracja w 1921 roku świątyni (wotum) poświęconej Sercu Jezusa przy klasztorze Jezuitów w Krakowie. Zgromadziła ona cały Episkopat Polski, który na Małym Rynku w Krakowie poświęcił Bożemu Sercu naród polski. Nową inspiracją w szerzeniu kultu i nabożeństwa była ogłoszona w 1928 roku przez papieża Piusa XI encyklika *Miserentissimus Redemptor*¹⁰³, odnosząca się do obowiązku wynagradzania Sercu Jezusa za grzechy ludzi. W historii Kościoła była to druga encyklika papieska związana z kultem Bożego Serca.

Po II wojnie światowej Episkopat Polski przygotowywał naród do aktu poświęcenia całej Polski Najświętszemu Sercu Jezusa w uroczystość Chrystusa Króla w 1951 roku. Wydarzenie to poprzedziły poświęcenia rodzin, parafii, zakonów i diecezji¹⁰⁴. Warto podkreślić, że w 1946 roku arcybiskup Krakowa kardynał Adam Sapieha¹⁰⁵ erygował Dzieło Osobistego Poświęcenia się Najświętszemu Sercu Pana Jezusa, założone w 1941 roku w Krakowie przez grupę mężczyzn z inspiracji Piusa Przeździeckiego¹⁰⁶. W roku poprzedzającym 200. rocznicę ustanowienia święta Serca Jezusowego prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński w liście pasterskim

do wiernych omówił rozwój kultu, a także wskazał na jego szczególne znaczenie w kształtowaniu życia religijnego społeczeństwa. Wkład narodu polskiego w szerzenie nabożeństwa i kultu Serca Jezusa docenił papież Paweł VI w liście apostolskim *Investigabiles divitias Christi*.

Istotnym aspektem kultu Bożego Serca w ujęciu jego propagatorów jest intronizacja¹⁰⁷. Zyskała ona akceptację papieży Piusa X i Benedykta XV, którzy rekomendowali do propagowania tego dzieła ojca Matea Crawleya Boeveya¹⁰⁸ ze zgromadzenia Sercanów Białych¹⁰⁹, prowadzących działalność w Polsce od 1946 roku. Szczególne jednak zasługi w tym dziele mają jezuici, a od 1963 roku również sercanie¹¹⁰, prowadzący wspólnie misje intronizacyjne w diecezji gorzowskiej, a następnie w innych diecezjach Polski. Owocna współpraca przyczyniała się do pogłębienia problematyki związanej z nabożeństwem do Serca Jezusa zarówno w wymiarze rodzinnym, jak i parafialnym. W latach 1963-1974 sercanie przeprowadzili 383 serie misji intronizacyjnych, wygłosili 6024 nauki oraz poświęcili Bożemu Sercu ok. 93 tysięcy rodzin. Od 1974 roku prowadzą samodzielnie ten rodzaj pracy apostolskiej, opierając ją na duchowości swojego założyciela Leona Jana Dehona¹¹¹.

Oprócz zaprezentowanych zgromadzeń zakonnych męskich i żeńskich szerzących w Polsce nabożeństwo i kult Najświętszego Serca Pana Jezusa na uwagę zasługują jeszcze inne, które mają w nazwie Serce Jezusa bądź realizują swój charyzmat w Kościele polskim na bazie duchowości sercańskiej. Należą do nich zgromadzenia męskie, m.in.: kombonianie¹¹², Legioniści Chrystusa¹¹³, Bracia Poczyszcyciele z Getsemani¹¹⁴, rogaćjoniści¹¹⁵, a także zgromadzenia żeńskie: Siostry Sacré Coeur¹¹⁶, Służebnice Najświętszego Serca Jezusowego¹¹⁷, Benedyktynki Misjonarki¹¹⁸, Siostry Boskiego Serca Jezusa¹¹⁹, Kapucynki Serca Jezusa¹²⁰, Oblatki Serca Jezusa¹²¹, Poczyszcicielki Serca Jezusa¹²², Służebnice Wynagrodzicielki Najświętszego Serca Jezusowego¹²³, elźbietanki¹²⁴ oraz instytut świecki Wynagrodzicielki Serca Jezusa i Maryi¹²⁵.

Doniosłą rolę w propagowaniu kultu Serca Jezusa w Polsce odegrał błogosławiony papież Jan Paweł II, który już jako biskup i metropolita krakowski uczestniczył w uroczystościach Najświętszego Serca Pana Jezusa w bazylice Jezuitów w Krakowie. W głoszonych wówczas kazaniach ukazywał znaczenie Najświętszego Serca Jezusa w kontekście misji Kościoła powszechnego oraz polskiego na tle nowych wyzwań społeczno-religijnych. W 1965 roku wydał list pasterski z okazji 200. rocznicy ustanowienia przez papieża Klemensa XIII święta Serca Jezusa dla Królestwa Polskiego. Znaczącym wydarzeniem było jego przewodniczenie uroczystościom w 1978 roku w Krakowie-Płaszowie i w Stadnikach z okazji 100-lecia założenia Zgromadzenia Księży Najświętszego Serca Jezusowego oraz 50-lecia jego obecności w Polsce. W wygłoszonych podczas tych uroczystości kazaniach kreślił linie duchowości sercańskiej w perspektywie realizacji cywilizacji miłości w Kościele oraz w świecie¹²⁶. Po objęciu kilka miesięcy później Stolicy Apostolskiej kontynuował w czasie długiego pontyfikatu nauczanie swoich poprzedników – Leona XIII z *Annum sacrum* (1899), Piusa XI z *Miserentissimus Redemptor* (1928), Piusa XII z *Haurietis aquas* (1956) oraz Pawła VI z listów apostolskich *Investigabiles divitias Christi* (1965) i *Diserti interpretes* (1965). Ponadto w swoich encyklikach, homiliach, katechezach środowych, przed modlitwą Anioł Pański, a także w czasie spotkań z delegatami kapituł generalnych zgromadzeń zakonnych obradujących w Rzymie odnosił się do istotnych elementów nabożeństwa i kultu Serca Jezusa, które nadają chrześcijaństwu blask miłości i miłosierdzia Boga. W czasie swoich pielgrzymek do ojczyzny, a zwłaszcza w 1999 roku, kiedy przypadały obchody 100. rocznicy poświęcenia świata Najświętszemu Sercu Pana Jezusa, rozwijał to zagadnienie, ukazując tajemnice Bożego Serca w homiliach i nabożeństwach. Przede wszystkim jednak przemawiał świadectwem osobistego, głębokiego zawierzenia siebie oraz świata Sercu, które w Osobie Wcielnego Słowa bezgranicznie kocha każdego człowieka¹²⁷.

Zakończenie

Konieczność odnowienia pamięci o miłości, którą Bóg ukochał każdego człowieka w Sercu Syna, otwiera nowe perspektywy szerzenia królestwa Bożego Serca w świecie potrzebującym w codziennym życiu doświadczenia cywilizacji miłości. Bóg zachował bowiem kult i nabożeństwo do Najświętszego Serca Pana Jezusa na czasy ostateczne, aby w świecie rozbitym nienawiścią i brakiem respektowania miłości w relacji z Bogiem i drugiego człowieka wzniecić na nowo zapal miłości, inspirującej nową ewangelizację.

Przypisy

¹ Kult Najświętszego Serca Pana Jezusa, odnoszący się do Bożej miłości, ma głębokie korzenie biblijne zarówno w Starym, jak i Nowym Testamencie (Ez 11,19-20; 36,26-27; 41,7-12; Iz 12,3-4; 12,13; Jr 30,21.23-24; 31,33-34; 32,41-42; 44,3; 55,1; 58,11; Oz 2,16-18.21-22; Pnp 2,2; 6,2; 8,6-7; Ps 16,9-10; 22,15; 40,7-9; 69,21,33; Za 12,10; 13,1; 14,8; Mt 11,25-30; J 4,14; 7,37-38; 19,34-37; J 20,19-27; Rz 8,15; Ga 4,6; Flp 1,7-8; Ap 22,1, 16-17).

² Ojcowie Kościoła bazowali zwłaszcza na wydarzeniach paschalnych, wśród których znaczące miejsce zajmują chrystofanie Jezusa Chrystusa w Wieczerniku w wieczór zmartwychwstania (J 20,19-20), a także spotkanie w tym samym miejscu z Tomaszem Apostołem, który był świadkiem ran Zmartwychwstałego, szczególnie rany boku (J 20,27). Rana boku stanowiła przedmiot teologicznej refleksji m.in.: Justyna (100-165), Ireneusza (130-202), Orygeneza (185-252), Cypriana (200-258), Ambrożego (340-397), Augustyna (354-430), Jana Chryzostoma (344-407) i Bedy Czcigodnego (673-735) (por. A. Tassarolo, *Il Cuore di Gesù nei santi Padri, w: Il Cuore di Gesù e la teologia cattolica*, Bologna–Napoli 1965, s. 196-202).

³ Klasycznym przedstawieniem symbolu miłości Jezusa Chrystusa w ikonografii wczesnochrześcijańskiej był Dobry Pasterz. Ukazywały go liczne rzeźby, malowidła, mozaiki oraz medaliony (C. Drązek, *Dzieje kultu Serca Jezusa w Polsce*, w: *Bóg bliski. Historia i teologia kultu Najświętszego Serca Jezusa*, Kraków 1983, s. 14-16).

⁴ Por. L. Gariguet, *Eucharistie et Sacré-Coeur*, Paris 1925, s. 269; J. Misiurek, *Rana miłości*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012, k. 1202-1204 (dalej: EK); J.M. Popławski, *Rany Chrystusa*, EK, t. 16, Lublin 2012, k. 1209-1210.

⁵ Anzelm z Canterbury urodził się w 1033 r. w Aóście. Do zakonu benedyktynów wstąpił w 1060 r. Pełnił tam obowiązki przeora i opata, a w 1093 r. został arcybiskupem Canterbury. Jego dociekania filozoficzno-teologiczne obejmowały zagadnienia odnoszące się do istnienia i natury Boga, nieśmiertelności duszy ludzkiej, grzechu pierworodnego, odkupienia, mariologii, a także kwestii związanych z ascetyką chrześcijańską. Zmarł 21 kwietnia 1109 r. w Canterbury. W 1720 r. ogłoszono go doktorem Kościoła (por. M. Ziolkowski, *Anzelm z Canterbury*, EK, t. 1, Lublin 1973, k. 733-735).

⁶ Bernard z Clairvaux urodził się w 1090 r. w Fontaine-lès-Dijon. Do zakonu cystersów wstąpił w 1121 r. w Cîteaux, a w 1115 r. założył klasztor w Clairvaux, gdzie sprawował urząd opata do końca życia. Zreformował życie zakonne oraz przyczynił się w 1138 r. do zakończenia schizmy papieskiej. Był doradcą papieży, królów i książąt, autorem licznych traktatów ascetyczno-mistycznych, apologetycznych i filozoficzno-teologicznych, jednym z największych mistyków chrześcijańskich. Centralne miejsce w jego duchowości zajmowała miłość, stanowiąca źródło poznania Boga. Zmarł 20 sierpnia w 1153 r. w Clairvaux. W 1830 r. papież Pius VIII ogłosił go doktorem Kościoła (por. S. Kędziora, K. Kuźmak, J. Misiurek, *Bernard z Clairvaux*, EK, t. 2, Lublin 1976, k. 301-306).

⁷ Rupert z Deutz urodził się na przełomie 1075 i 1076 r. w okolicach Liège. Do zakonu benedyktynów wstąpił ok. 1078 r. w Liège, a w 1108 r. przyjął święcenia kapłańskie. W 1119 r. był opatem w Siegburgu, od 1120 r. zaś w Deutz. Zajmował się teologiczno-symboliczną interpretacją Pisma Świętego, chrystologią, trynitologią, sakramentologią, liturgiką i eschatologią. Zmarł 4 marca 1129 r. w Deutz (por. P. Sokołowski, *Rupert z Deutz*, EK, t. 17, Lublin 2012, k. 597-598).

⁸ Wilhelm z Saint Thierry urodził się ok. 1085 r. w Liège. Wstąpił do zakonu benedyktynów w Reims. W 1119 r. został wybrany na opata Saint-Thierry k. Reims. Dzięki przyjaźni z Bernardem z Clairvaux wstąpił w 1135 r. do cystersów w Signy. Jest autorem znaczących traktatów teologicznych. Zmarł 8 września 1148 r. w Signy (por. R.Th.M. van Dijk, *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, t. 6, Paris 1965, k. 1241-1265; dalej: DSAM).

⁹ Gertruda Wielka urodziła się 6 stycznia 1256 r. w Turyngii. Od dzieciństwa przebywała u cysterek w Helfcie, gdzie zdobyła wykształcenie humanistyczne i teologiczne. Po wstąpieniu do zakonu pracowała w skryptorium. Od 1281 r. miała wizje Chrystusa i doświadczenia mistyczne. Jej duchowość cha-

rakteryzował kult Eucharystii, który kształtował nabożeństwo do Męki Pańskiej i Najświętszego Serca Pana Jezusa. Zmarła 17 listopada 1302 r. w Helfcie. Dzieła Gertrudy Wielkiej wpłynęły na nowożytny rozwój nabożeństwa do Bożego Serca oraz na twórczość autorów traktatów mistycznych i pobożnościowych, m.in. Kacpra Drużbickiego oraz jego koncepcję wzgardzonej miłości Jezusa Chrystusa, która domaga się zadośćuczynienia (por. J. Swastek, *Gertruda Wielka*, EK, t. 5, Lublin 1989, k. 1025-1026).

¹⁰ Mechtylda z Hackeborn urodziła się w 1241 lub 1242 r. w Turyngii. Wychowywała się i kształciła w klasztorze Cysterek w Rossdorfie. Od 1291 r. przeżywała doświadczenia mistyczne, a zwłaszcza wizje rany boku i Serca Jezusa, które odkrywały przed nią Jego miłość. Spisała je jej siostra Gertruda Wielka. Duchowość Mechtyldy kształtowała życie duchowe oraz pobożność Gertrudy Wielkiej, Jana Taulera, Henryka Suza i Kacpra Drużbickiego. Zmarła 19 listopada 1299 r. w Helfcie (por. J. Misiurek, *Mechtylda z Hackeborn*, EK, Lublin 2008, t. 12, k. 361).

¹¹ Por. C. Drążek, *Dzieje kultu...*, art. cyt., s. 19-20.

¹² Bonawentura (Giovanni Fidanza) urodził się ok. 1217 r. w Bagnoregio. W latach 1236-1242 kształcił się na wydziale artium w Paryżu, a następnie wstąpił do zakonu franciszkanów. W 1243-1248 studiował tam teologię. Pełnił liczne funkcje w zakonie. W latach 1257-1274 sprawował urząd generała zakonu. Broniąc go przed atakami przeciwników, skrajnym spirytualizmem, modyfikował organizację życia franciszkańskiego, dlatego był nazywany jego drugim założycielem. W swoich dociekaniach filozoficzno-teologicznych bazował na myśli Platona, Arystotelesa, Pseudo-Dionizego Areopagity i wiktorynów. Zmarł 15 lipca 1274 r. w Lyonie, a w 1588 r. papież Sykstus V ogłosił go doktorem Kościoła (por. E. Zieliński, *Bonawentura*, EK, t. 2, Lublin 1976, k. 780-785).

¹³ Małgorzata z Kortony urodziła się ok. 1247 r. w Laviano (Toskania). Po nawróceniu została przyjęta ok. 1277 r. do Trzeciego Zakonu św. Franciszka z Asyżu. Jako rekluza praktykowała nabożeństwo do Męki Pańskiej, Najświętszego Serca Jezusa oraz Imienia Jezus. Zmarła 22 lutego 1297 r. w Kortonie (por. A. Witkowska, *Małgorzata z Kortony*, EK, Lublin 2006, t. k. 1017-1018).

¹⁴ Aniela z Foligno urodziła się w 1248 r. w Foligno. Po stracie męża i dzieci rozdała dobra materialne ubogim i wstąpiła do Trzeciego Zakonu św. Franciszka z Asyżu. Praktykowała nabożeństwo do Męki Pańskiej. Jej doświadczenia mistyczne, spisane w 1297 r. przez spowiednika, zostały wydane pt. *Memoriale*. Zmarła 4 stycznia 1309 r. w Foligno (por. H. Fros, *Aniela z Foligno*, EK, t. 1, Lublin 1973, k. 602).

¹⁵ Hubertyn z Casale urodził się w 1259 r. w Casale Monferrato. Do zakonu franciszkanów wstąpił w 1273 r. Następnie studiował w kolegiach zakonnych we Florencji i Paryżu. Był przywódcą spirytualów, broniących radykalnego ubóstwa. Na skutek ataków na Kościół i papieża Bonifacego VIII został zesłany do klasztoru La Verna, gdzie napisał dzieło *Arbor vitae crucifixae Jesu Christi*. Po uzyskaniu zgody Stolicy Apostolskiej przeszedł do opactwa Benedyktynów w Gembloux. Zmarł ok. 1329 r. (por. A. Wiśniowski, *Hubertyn z Casale*, EK, Benedyktynów. 6, Lublin 1993, k. 1272-1273).

¹⁶ Albert Wielki urodził się ok. 1193 r. w Lauingen. Odbýwał studia w Padwie i Bolonii, a w 1223 r. wstąpił do zakonu dominikanów w Kolonii i przyjął święcenia kapłańskie. W 1245 r. otrzymał katedrę teologii w Paryżu i propagował arystotelizm, w 1248 r. zaś zorganizował studium generalne zakonu w Kolonii, gdzie podjął studia Tomasz z Akwinu. Papież Aleksander IV mianował go biskupem Ratyzbony. Zmarł 15 listopada 1280 r. w Kolonii. Papież Pius XI ogłosił go w 1931 r. doktorem Kościoła (por. Z. Włodek, M. Paszewski, *Albert Wielki*, EK, t. 1, Lublin 1973, k. 301-305).

¹⁷ Katarzyna ze Sieny urodziła się w 1347 r. w Sienie. Jako siedmioletnia dziewczynka złożyła ślub dziewictwa i podjęła praktyki pokutne. W 1363 r. zaangażowała się w świecki ruch dominikański mantellatek. Obdarzona wizjami mistycznymi Jezusa Chrystusa, podjęła działalność apostolską, służąc ubogim oraz radą duchownym i świeckim. Współpracowała z papieżem Grzegorzem XI w organizowaniu krucjat przeciw Turkom oraz skłoniła go, aby wrócił z Awinionu do Rzymu. Jest autorką pism: *Listy*, *Dialogi* i *Modlitwy*. Zmarła 29 kwietnia 1380 r. w Rzymie. Papież Paweł VI ogłosił ją w 1970 r. doktorem Kościoła, a papież Jan Paweł II w 1999 r. patronką Europy (por. A.M. Martinielli, *Katarzyna ze Sieny*, EK, t. 8, Lublin 2000, k. 993-996).

¹⁸ Henryk Suzo urodził się 21 marca 1295 r. w Konstancji lub Uberlingen. W 1308 r. wstąpił do zakonu dominikanów w Konstancji, gdzie rozpoczął studia, które od 1320 r. kontynuował w Kolonii. Tam spotkał się z Eckhartem, który wywarł na niego duży wpływ. Pozbawiony w 1330 r. funkcji lektora, zajmował się kaznodziejstwem m.in. w Szwajcarii, Szwabii, Alzacji i Akwizgranie. Przebywając od 1349 r. w Ulm, redagował swoje dzieła i głosił kazania. Zasłynął jako mistyk i kierownik duchowy. Zmarł 25 stycznia 1366 r. w Ulm. Poglądy Suzy w kontekście XVII-wiecznej polskiej literatury ascetycznej prezentował K. Družbicki (por. M. Zachajkiewicz, *Henryk Suzo*, EK, t. 6, Lublin 1993, k. 688-689).

¹⁹ Eckhart urodził się ok. 1260 r. w Hochheim. Do zakonu dominikanów wstąpił w 1277 r. w Erfurcie. Następnie odbywał studia filozoficzno-teologiczne

w Paryżu, a od 1280 r. w Kolonii. Był wykładowcą, kaznodzieją, kierownikiem duchowym, a także pełnił funkcję przełożonego w zakonie. Jego poglądy bazowały na myśli m.in. Alberta Wielkiego, Tomasza z Akwinu, Pseudo-Dionizego Areopagity, Augustyna i Bernarda z Clairvaux. Zmarł ok. 1328 r. w Awinionie (por. U. Borkowska, *Eckhart*, EK, t. 4, Lublin 1983, k. 651-653).

²⁰ Jan Tauler urodził się 2 maja 1301 r. w Strasburgu. Do zakonu dominikanów wstąpił w 1316 r. w tymże mieście. Po studiach filozoficzno-teologicznych przyjął święcenia kapłańskie i zajmował się duszpasterstwem wśród beginek. W czasie pobytu w Bazylei był związany z ruchem mistycznym Przyjaciele Boga. Doktryna Taulera opierała się na tradycji mistyki chrześcijańskiej w ujęciu Pseudo-Dionizego Areopagity, Eckharta, a także na dziełach Augustyna, Bernarda z Clairvaux, Hildegardy z Bingen oraz Mechtyldy z Magdeburga. Był jednym z czołowych przedstawicieli mistyki nadreńskiej. Zmarł 15 czerwca 1361 r. w Strasburgu (por. L. Gnädinger, *Tauler Jean*, DSAM, t. 15, Paris 1990, k. 57-79).

²¹ Ludolf z Saksonii urodził się ok. 1300 r. w północnych Niemczech. Początkowo był u dominikanów i prawdopodobnie tam się kształcił. Do zakonu kartuzów wstąpił w 1340 r. w Strasburgu. W latach 1343-1346 sprawował urząd przeora w Koblencji, następnie osiadł w Mayen, po czym wrócił do Koblencji. Jest autorem znaczących dzieł teologicznych. Wpłynął na kształt duchowości kartuskiej, *devotio moderna*, a także Franciszka z Osuny, Franciszka Salezego, Ignacego z Loyoli, Teresy Wielkiej, Jana od Krzyża, Bernardyna ze Sieny i Alfonsa Marii Liguoriego. Zmarł 10 kwietnia 1378 r. w Strasburgu (por. J. Misiurek, *Ludolf z Saksonii*, EK, t. 11, Lublin 2011, k. 132-133).

²² Dionizy Kartuz urodził się ok. 1402 lub 1403 r. w Rijkel. Po studiach uniwersyteckich w Kolonii ok. 1425 r. wstąpił do zakonu kartuzów w Roermond. Pełnił w zakonie liczne funkcje. Wpływ na jego poglądy wywarli Pseudo-Dionizy Areopagita oraz scholastycy. Jest autorem ok. 150 traktatów teologicznych, licznych kazań i listów. Zmarł 12 marca 1471 r. w Roermond (por. A. Bazieli, *Dionizy Kartuz*, EK, t. 3, Lublin 1979, k. 1339-1340).

²³ Lanspergius urodził się ok. 1489 r. w Landsbergu. Po studiach filozoficznych w Kolonii wstąpił tam do kartuzów. Pełnił w zakonie liczne funkcje. Jest autorem wielu prac z zakresu teologii i ascetyki. Propagował kult i nabożeństwo do pięciu ran Chrystusa, Serca Jezusa i siedmiu boleści Maryi. Uważa się go za prekursora form pobożności do Bożego Serca, które propagowała Małgorzata Maria Alacoque. Zmarł 14 sierpnia 1539 r. w Kolonii (por. M. Daniłuk, *Lanspergius Johannes Justus*, EK, t. 10, Lublin 2004, k. 474-475).

²⁴ Bernardyn ze Sieny urodził się 8 września 1380 r. w Massa Marittima. Po studiach z zakresu prawa, zakończonych w 1399 r. w Sienie, wstąpił tam

w 1402 r. do zakonu franciszkanów. W 1404 r. przyjął święcenia kapłańskie. Następnie stał na czele obserwantów zakładających swoje klasztory w pobliżu dużych miast. Zasłynął jako kaznodzieja. Propagował nabożeństwo do Imienia Jezus. Zmarł 20 maja 1444 r. w Aquili (por. J. Grudziński, H. Lesman, *Bernardyn ze Sieny*, EK, t. 2, Lublin 1976, k. 313-314).

²⁵ Por. S. Kętrzyński, *Gertruda*, w: *Polski słownik biograficzny*, Kraków 1958, t. 7, s. 405-406 (dalej: PSB); J. Bazydło, *Gertruda*, EK, t. 5, Lublin 1989, k. 1024.

²⁶ Egbert urodził się ok. 950 r. W latach 976-977 był kanclerzem cesarza Ottona II, a następnie arcybiskupem Trewiru. Organizował tam życie religijne oraz odbudowywał zniszczone przez Normanów kościoły i klasztory. Utworzył w Trewirze centrum życia literackiego i malarstwa miniaturowego. Zmarł 8 lub 9 grudnia 993 r. (por. M. Jacniacka, *Egbert*, EK, t. 4, Lublin 1983, k. 685).

²⁷ Por. K. Górski, *Duchowość chrześcijańska*, Wrocław 1978, s. 52-54; J. Kopeć, *Gertrudy Kodeks*, EK, t. 5, Lublin 1989, k. 1026-1027.

²⁸ Mechtylda z Magdeburga urodziła się ok. 1207 r. Mając 12 lat, otrzymała pierwsze łaski mistyczne. Około 1227 r. związała się z beginkami w Magdeburgu, a w 1270 r. zamieszkała u cysterek w Helfcie. Mistykę Mechtyldy upowszechnili mistycy nadreńscy. Zmarła ok. 1294 r. w Helfcie (por. J. Misiurek, *Mechtylda z Magdeburga*, dz. cyt., k. 362).

²⁹ Por. W. Lampen, *Bibliotheca Sanctorum*, t. 7, Roma 1966, k. 1033-1036; J. Westpfahl, DSAM, Paris 1974, t. 8, k. 1648-1649; J. Bazydło, *Henryk*, EK, t. 6, Lublin 1993, k. 706-707; A. Lidke, *Nasi święci*, Poznań 1995, s. 343-347; A. Witkowska, *Judyta z Chełmży*, EK, t. 8, Lublin 2000, k. 220-221.

³⁰ Jan z Kwidzyna urodził się w 1343 r. w Kwidzynie. Po studiach w Pradze w 1374 r. przyjął święcenia kapłańskie i tam był profesorem teologii. Po powrocie do Kwidzyna wstąpił do zakonu krzyżackiego. W latach 1392-1394 pełnił obowiązki kierownika duchowego Doroty z Mątowów. Jest autorem prac teologicznych i kaznodziejskich. Zmarł 19 września 1417 r. w Kwidzynie (por. M. Borzyszkowski, *Jan z Kwidzyna*, EK, t. 7, Lublin 1997, k. 913-914).

³¹ Por. M. Borzyszkowski, K. Kuźmak, *Dorota z Mątowów*, EK, t. 4, Lublin 1995, k. 141-143; M. Borzyszkowski, *Jan z Kwidzyna*, dz. cyt., k. 913-914; *Leksykon mistyki*, Warszawa 2002, s. 58-59.

³² Ryszard ze Świętego Wiktora był mnichem w opactwie Świętego Wiktora w Paryżu, a od 1162 r. jego przeorem. Prowadził działalność nauczycielską, kaznodziejską i pisarską. Kontynuował myśl filozoficzno-teologiczną Hugona ze Świętego Wiktora oraz szkoły wiktorynów. Zmarł 10 marca 1173 r.

(por. R. Majeran, J. Misiurek, *Ryszard ze Świętego Wiktora*, EK, Lublin 2012, t. 17, k. 697-702).

³³ Brygida Szwedzka urodziła się w 1302 r. w Finstad k. Upsali. W wieku 14 lat została wydana za mąż. Miała czterech synów i cztery córki. Po śmierci męża przebywała w Alvastrze, prowadząc surowe życie ascetyczne. W 1349 r. wyjechała do Rzymu, aby założyć zakon i skłonić papieża do opuszczenia Awinionu i powrotu do Rzymu. W 1370 r. otrzymała zatwierdzenie zakonu, a w 1372 r. udała się do Ziemi Świętej. Była mistyczką i wizjonerką. Zmarła 23 lipca 1373 r. w Rzymie. W 1999 r. papież Jan Paweł II ogłosił ją patronką Europy (por. J. Kłoczowski, *Brygida Szwedzka*, EK, t. 2, Lublin 1976, k. 1115-1116).

³⁴ Por. M. Daniluk, *Encyklopedia instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego*, Lublin 2000, s. 93-94.

³⁵ Por. K. Richstätter, *Die Herz-Jesu Verehrung des Mittelalters*, München 1924, s. 201; H. Westpfahl, DSAM, t. 3, Paris 1957, k. 1664-1668; A. Romeo, *Bibliotheca Sanctorum*, „Città del Vaticano” 1964, t. 4, k. 816-820; J. Misiurek, *Wielkie mistyczki Kościoła*, Lublin 1996, s. 88-97.

³⁶ Por. C. Dążek, *Dzieje kultu...*, art. cyt., s. 22-25.

³⁷ Piotr Skarga urodził się w 1536 r. w Grójcu. W latach 1552-1555 studiował w Akademii Krakowskiej. Świecenia kapłańskie przyjął w 1564 r. we Lwowie. Do zakonu jezuitów wstąpił w 1569 r. w Rzymie. W 1571 r. wrócił do Polski. W latach 1573-1574 sprawował urząd rektora Akademii Wileńskiej. Pełnił liczne funkcje kościelne, naukowe i państwowe. Był kaznodzieją królewskim i sejmowym, autorem prac z zakresu teologii i kaznodziejstwa. Zmarł 27 września 1612 r. w Krakowie (por. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach polskich 1564-1995*, Kraków 1996, s. 619-620).

³⁸ Por. P. Skarga, *Kazania na niedziele i święta całego roku*, Kraków 1591, s. 586; C. Dążek, *Dzieje kultu...*, art. cyt., s. 27.

³⁹ Adam Hipacy Pocięj urodził się 12 kwietnia 1541 r. w Różance nad Bugiem. Pochodził z rodziny prawosławnej. Po śmierci żony objął diecezję włodzimierską, a w 1594 r. wstąpił do klasztoru we Włodzimierzu Wołyńskim. Działal na rzecz unii Kościoła prawosławnego ze Stolicą Świętą. W 1595 r. udał się do Rzymu i złożył deklarację posłuszeństwa oraz wyznanie wiary wobec papieża Klemensa VIII. Został unickim biskupem włodzimierskim. Sygnował akt unii brzeskiej. Jest autorem prac i traktatów teologicznych, polemicznych i historycznych. Zmarł 18 lipca 1613 r. we Włodzimierzu Wołyńskim (por. M. Butkiewicz, *Pocięjowie*, EK, t. 15, Lublin 2011, k. 906).

⁴⁰ Por. H. Pocię, *Kazania i homilie*, Supraśl 1714, s. 252.

⁴¹ Wuchaliusz Wąchalwski urodził się w 1547 r. we Lwowie. W 1571 r. wstąpił do zakonu jezuitów w Rzymie. Po ukończeniu tam studiów wrócił do Polski i uczył przez 12 lat humaniorów i retoryki. Zarządzał kolegiami zakonnymi w Kaliszu i we Lwowie. Zmarł w 1608 r. w Radlinie (por. *Wuchaliusz*, w: *Podręczna encyklopedia kościelna*, Kraków 1916, t. 43-44, s. 34).

⁴² Ludwik z Grenady urodził się w 1504 r. w Grenadzie. Do zakonu dominikanów wstąpił w 1524 r. Po studiach w Valladolid wykładał filozofię i teologię w klasztorach dominikańskich. Był pod duchowym wpływem Jana z Avili. Pełnił w zakonie wiele odpowiedzialnych funkcji: kaznodziei, przeora i prowincjała. Był on autorem licznych prac z zakresu życia duchowego i kaznodziejstwa. Zmarł 31 grudnia 1588 r. w Lizbonie (por. K. Panuś, *Ludwik z Grenady*, EK, t. 11, Lublin 2006, k. 178-179).

⁴³ Por. J. Wąchalwski, *Rozmyślenia o żywocie Pana naszego Jezusa Chrystusa*, Kraków 1886³, s. 561-563.

⁴⁴ Kazimierz Wijuk Kojalowicz urodził się 24 czerwca 1617 r. w Kownie. Do zakonu jezuitów wstąpił w 1634 r. Studiował m.in. w Akademii Wileńskiej. W 1646 r. przyjął święcenia kapłańskie, a następnie uczył retoryki w Braniewie, filozofii w Poznaniu i teologii na Akademii Wileńskiej. Jest autorem prac zwłaszcza z zakresu kaznodziejstwa. Zmarł 9 listopada 1674 r. w Połocku (por. E. Gigilewicz, *Kojalowicz-Wijuk Wojciech*, EK, t. 9, Lublin 2002, k. 303-304).

⁴⁵ Por. K.W. Kojalowicz, *Kazania o męce Pańskiej*, Wilno 1675, s. 152-153.

⁴⁶ Tomasz Młodzianowski urodził się 21 grudnia 1622 r. Do zakonu jezuitów wstąpił w 1637 r. w Krakowie, a w 1648 r. przyjął święcenia kapłańskie. Sprawował liczne funkcje zakonne i akademickie. Był znakomitym kaznodzieją. Zmarł 9 października 1686 r. w Wolbromiu (por. F. Greniuk, *Młodzianowski Tomasz*, PSB, t. 21, Kraków 1976, s. 425-426; L. Grzebień, *Młodzianowski Tomasz*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3, Warszawa 1982, s. 143-146 (dalej: SPTK); P. Janowski, *Młodzianowski Tomasz*, EK, t. 12, Lublin 2008, k. 1391).

⁴⁷ Por. T. Młodzianowski, *Kazania i homilie*, Poznań 1681, t. 3, s. 323.

⁴⁸ Jan Kwiatkiewicz urodził się 27 grudnia 1629 r. w Małopolsce. Do zakonu jezuitów wstąpił w 1645 r. w Krakowie. Po studiach filozoficzno-teologicznych w 1657 r. przyjął święcenia kapłańskie w Pradze. Był wykładowcą i teologiem duchowości ignacjańskiej oraz życia zakonnego. Zmarł 23 marca 1703 r. w Krakowie (por. J. Misiurek, *Historia i teologia polskiej teologii duchowości katolickiej*, t. 1, Lublin 1994, s. 282-296; tenże, *Kwiatkiewicz Jan*, EK, t. 10, Lublin 2004, k. 296-297).

⁴⁹ Por. J. Kwiatkiewicz, *Fax ascetica*, Kalisz 1689, s. 440.

⁵⁰ Por. Stanisław Skibicki urodził się 7 maja 1613 r. w woj. sieradzkim. Do zakonu jezuitów wstąpił w 1634 r. w Krakowie. W latach 1654-1659 pełnił obowiązki regensa w seminarium duchownym w Sandomierzu. Następnie był prefektem szkół jezuickich w Jarosławiu (1661-1662) i Przemyślu (1664-1665), a także rektorem w Brześciu Litewskim (1668-1669). Około 30 lat pracował jako kaznodzieja i zajmował się pisarstwem ascetycznym. Zmarł 14 marca 1690 r. w Krakowie (por. *Encyklopedia wiedzy...*, dz. cyt., s. 620).

⁵¹ Por. C. Drażek, *Dzieje kultu...*, art. cyt., s. 29-30.

⁵² Kacper Drużbicki urodził się 6 stycznia 1590 r. w Drużbicach k. Piotrkowa Trybunalskiego. Do zakonu jezuitów wstąpił w 1609 r. w Krakowie. Był wykładowcą w Lublinie i we Lwowie. W 1621 r. przyjął święcenia kapłańskie, sprawował urząd magistra i rektora nowicjatu w Krakowie, Kaliszu, Ostrogu i Poznaniu, a także urząd prowincjała. Jest autorem licznych prac z zakresu ascetyki, ćwiczeń duchownych i życia zakonnego, twórcą polskiej szkoły duchowości religijnej. Zmarł 2 kwietnia 1662 r. w Poznaniu (por. J. Szymusiak, *DSAM*, t. 3, Paris 1957, k. 1723-1736; J. Majkowski, J. Misiurek, *Kacper Drużbicki*, *EK*, t. 4, Lublin 1983, k. 238-241; C. Drażek, *Dzieje kultu...*, art. cyt., s. 32-36).

⁵³ C. Drażek, *Dzieje kultu...*, art. cyt., s. 36-41.

⁵⁴ Małgorzata Maria Alacoque urodziła się 22 lipca 1647 r. w Laitecourt k. Charolais (Francja). W 1671 r. wstąpiła do zakonu wizytek w Paray-le-Monial. W latach 1673-1689 otrzymała 80 wizji i objawień związanych z tajemnicami Serca Jezusa, z których 30 opisała. Do najważniejszych zalicza się cztery (wg niektórych autorów trzy) tzw. wielkie objawienia o charakterze społecznym i eklezjalnym w latach 1673-1675. W 1685 r. poświęciła się (z nowicjuszkami) Najświętszemu Sercu Jezusa, którego święto obchodzono w klasztorze od 1686 r., w piątek po oktawie Bożego Ciała, dając początek kultowi publicznemu. Zmarła 17 października 1690 r. w Paray-le-Monial. Została beatyfikowana 18 września 1824 r. przez papieża Piusa IX i kanonizowana 13 maja 1920 r. przez papieża Benedykta XV. Doczesne szczątki Małgorzaty Marii znajdują się w kościele Wizytek w Paray-le-Monial (por. P. Blanchard, *Sainte Margarete. Experience et doctrine*, Paris 1961; J. Ladame, *Paray-le-Monial et le culte du Sacré-Coeur*, Lyon 1965; E. Ziemann, *Małgorzata Maria Alacoque*, *EK*, t. 11, Lublin 2006, k. 1019-1021).

⁵⁵ Klaudiusz de la Colombière urodził się 2 lutego 1641 r. w Saint-Symphorien-d'Ozon (Francja). Do zakonu jezuitów wstąpił w 1659 r. w Awinionie. Po studiach w Lyonie, Awinionie i Paryżu od 1671 r. wykładał kazno-

dziejstwo i retorykę. Będąc od 1674 r. przełożonym w Paray-le-Monial, pełnił także funkcję spowiednika Małgorzaty Marii Alacoque. Ciężko chory, w 1781 r. został skierowany do Paray-le-Monial. Zmarł 15 lutego 1782 r. Beatyfikował go w 1929 r. papież Pius XI, a kanonizował w 1992 r. Jan Paweł II (por. E. Walewander, *Klaudiusz de la Colombière*, EK, t. 9, Lublin 2002, k. 78-79).

⁵⁶ Jan Croiset urodził się 28 sierpnia 1656 r. w Marsylii. Do zakonu jezuitów wstąpił w 1677 r. W 1689 r. nawiązał kontakt z Małgorzatą Marią Alacoque, a po jej śmierci w 1691 r. wydał *La dévotion au Sacré-Coeur de Notre Seigneur Jésus-Christ* z jej życiorysem. Za propagowanie kultu Serca Jezusa w duchu objawień z Paray-le-Monial musiał opuścić Lyon. Zmarł 31 stycznia 1738 r. w Awinionie (por. L. Grzebień, *Croiset Jean*, EK, t. 3, Lublin 1979, k. 637).

⁵⁷ Józef Franciszek de Gallifet urodził się 2 maja 1663 r. w Aix-en-Provence (Francja). W 1678 r. wstąpił do zakonu jezuitów w Awinionie. Był uczniem Klaudiusza de la Colombière'a. W czasie pełnienia funkcji przełożonego erygował liczne bractwa Najświętszego Serca Jezusowego we Francji, a także w Rzymie przy kościele św. Teodora. W 1726 r. opublikował tam traktat pt. *De cultu Sacratissimi Cordis Dei et Domini nostri Jesu Christi* (przekład polski *Serca Jezusowego cześć i chwała*, Siedlce 1730). Zmarł 31 sierpnia 1749 r. w Lyonie (por. J. Misiurek, *Gallifet Joseph François de*, EK, t. 5, Lublin 1989, k. 833-834).

⁵⁸ *Memoriał Episkopatu Polskiego do papieża Klemensa XIII o czci Najświętszego Serca Jezusowego*, w: *Serce Jezusa w dokumentach Kościoła o Najświętszym Sercu Pana Jezusa od Klemensa XIII do Benedykta XIV*, Kraków 2006, s. 551-591.

⁵⁹ Zakon Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny (Ordo Visitationis Beatae Mariae Virginis) został założony w 1610 r. w Annecy (Sabaudia) przez Franciszka Salezego i Joannę Franciszkę de Chantal na regule św. Augustyna. Wizytki są obecne w Polsce od 1654 r. Pierwszy klasztor powstał w Warszawie, na Krakowskim Przedmieściu, z inicjatywy Ludwiki Marii Gonzagi de Nevers, kolejne w Krakowie i Wilnie. Początkowo zakon miał charakter kontemplacyjno-czynny i edukacyjny, a od 1618 r. wyłącznie kontemplacyjny. Istotą jego charyzmatu jest życie wspólnotowe. Siostry propagują kult Najświętszego Serca Jezusa m.in. przez Straż Honorową Serca Jezusowego, Stowarzyszenie św. Franciszka Salezego, Straż Honorową Niepokalanego Serca Maryi oraz Adorację Nocną w Rodzinach. W Polsce mają cztery klasztory – w Warszawie, Krakowie, Jasle i Rybniku (por. B. Łoziński, *Leksykon zakonów w Polsce*, Warszawa 2009, s. 387-388; J. Marecki, *Zakony w Polsce*, Kraków 1977, s. 211; R. Devos, A. De Spirito, G. Rocca, *Visitandine*, w: *Dictionnario degli istituti di perfezione*, Roma 2003, t. 10, 160-182; dalej: DIP).

⁶⁰ Jezuici, Towarzystwo Jezusowe, Societas Jesu (SJ), zakon klerycki został założony w 1540 r. przez Ignacego Loyolę w Rzymie. Prowadził działalność apostołską w Europie oraz misyjną na licznych kontynentach. Na ziemi polskiej przybył w 1564 r. dzięki staraniom kardynała Stanisława Hozjusza. Celem jego apostołatu była od samego początku „większa chwała Boga” m.in. przez obronę Kościoła przed doktryną protestancką, wierność Stolicy Apostolskiej, działalność naukową, wydawniczą, kaznodziejską i rekolekcyjną. Po objawieniach w Paray-le-Monial przyczynił się wydatnie do szerzenia kultu Najświętszego Serca Jezusa. W 1773 r. został skasowany przez papieża Klementa XIV, a w 1814 r. reaktywowany przez papieża Piusa VII (por. J. Marecki, *Zakony...*, dz. cyt., s. 40–41; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 66–67; L. Grzebień, M. Bednarz, J. Paszenda, *Jezuici*, EK, t. 7, Lublin 1997, k. 1254–1276).

⁶¹ Pijarzy, Zakon Kleryków Regularnych Szkół Ubogich Matki Bożej Szkół Pobożnych (Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarium Piarum), zakon założony w 1617 r. w Rzymie przez Józefa Kalasantego w celu wychowania oraz kształcenia dzieci i młodzieży. W 1646 r. został zniesiony, a w 1656 r. reaktywowany dzięki zabiegom Hiszpanii, Włoch i Polski. Jego dynamiczny rozwój skutkował nowymi placówkami na Węgrzech, Litwie, w Niemczech, Hiszpanii i Austrii. Do Polski pijarzy przybyli w 1642 r. za sprawą króla Władysława IV. Utworzyli kolegia w Warszawie, Podolińcu i Rzeszowie. Ponadto prowadzili szkoły publiczne dla młodzieży męskiej. Dzięki zabiegom Stanisława Konarskiego powstało w Warszawie Collegium Nobilium, które ukończyło wielu wybitnych Polaków. W XVII i XVIII wieku byli zaangażowani w propagowanie kultu Najświętszego Serca Jezusa. W wyniku upadku powstania listopadowego zakon skasowano. W 1879 r. został reaktywowany w Krakowie przez ks. Adama Słotwińskiego. W okresie 20-lecia międzywojennego prowadził dwa gimnazja, dwie szkoły podstawowe i szkołę handlową. Po II wojnie światowej podjął działalność pedagogiczną i duszpasterską (por. G. Ausenda, *Chierici Regolari Poveri Della Madre di Dio delle Scuole Pie*, DIP, t. 2, Roma 1975, k. 927–945; J. Marecki, *Zakony...*, dz. cyt., s. 68–69; H. Bogdziewicz, *Pijarzy*, EK, t. 15, Lublin 2011, k. 571–576; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 114–115).

⁶² Por. C. Drajek, *Dzieje kultu*, art. cyt., s. 50–52.

⁶³ Ludwika Kotowiczówna urodziła się 21 stycznia 1661 r. w Lublinie. Do zakonu wizytek wstąpiła w 1674 r. w Warszawie. Była mistrzynią nowicjatu, a następnie pierwszą Polką sprawującą urząd przełożonej. Tłumaczyła z języka francuskiego kazania Franciszka Salezego, a także dzieła ascetyczne innych autorów. Zmarła 23 września 1714 r. w Warszawie (por. F. Duchniewski, *Kotowiczówna Ludwika*, EK, t. 9, Lublin 2002, k. 1070–1071).

⁶⁴ Paulin Wiązkiewicz urodził się w 1660 r. w Sandomierzu. Po wstąpieniu do zakonu pijarów i przyjęciu święceń kapłańskich był nauczycielem retoryki i kierownikiem duchowym warszawskich wizytek. W latach 1714-1720 sprawował urząd rektora w Collegium Regium w Warszawie, a następnie w Piotrkowie Trybunalskim. Jest autorem licznych prac poświęconych Sercu Jezusa. Zmarł 27 września 1729 r. w Warszawie (por. J. Misiurek, *Historia i teologia...*, dz. cyt., t. 2, Lublin 1998, s. 20, 93-115).

⁶⁵ Por. W. Smoleński, *Przezwrot umysłowy w Polsce w wieku XVIII*, Poznań 1949, s. 96-151; K. Górski, *Od religijności do mistyki, zarys dziejów życia wewnętrzznego w Polsce*, Lublin 1962, s. 172, 187-190.

⁶⁶ Teresa Szembekówna urodziła się ok. 1668 r., a w 1686 r. wstąpiła do zakonu wizytek. Była przełożoną w Krakowie i Wilnie. Krzewiła kult Najświętszego Serca Pana Jezusa m.in. przez liczne publikacje (por. P. Gąsiorowska, *Szembekówna Teresa*, PSB, t. 48, Warszawa-Kraków 2012, s. 126-127).

⁶⁷ Por. C. Drążek, *Dzieje kultu...*, art. cyt., s. 60-67.

⁶⁸ Andrzej Wagner urodził się 14 lutego 1707 r. w Prusach. Do zakonu jezuitów wstąpił w 1722 r. w Krakowie. Po studiach w Rzymie przyjął święcenia kapłańskie i wykładał w kolegiach jezuickich w Polsce. Pełnił też w zakonie funkcję przełożonego. Słynął zwłaszcza z kazań na temat Bożej opatrności i Serca Jezusa. Zmarł 22 czerwca 1765 r. w Loreto (por. *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. XLI-XLII, Kraków 1915, s. 83-84).

⁶⁹ Jerzy Dewin urodził się 28 października 1719 r. w Małopolsce. Do zakonu jezuitów wstąpił w 1733 r. Po święceniach kapłańskich był nauczycielem w kolegiach jezuickich oraz kaznodzieją. Propagował kult Serca Jezusa, opierając się na misterium Wcielenia i Odkupienia. Zmarł 5 kwietnia 1773 r. w Kodniu (por. L. Grzebień, *Dewin, De Vignes Jerzy*, EK, t. 3, Lublin 1979, k. 1225).

⁷⁰ Józef Płochocki urodził się 15 sierpnia 1719 r. w Stanisławie. Do zakonu jezuitów wstąpił w 1735 r. w Krakowie. Święcenia kapłańskie przyjął w 1747 r., a następnie pracował w kolegiach jezuickich na ziemiach polskich. Był kaznodzieją i spowiednikiem, a także promotorem kultu i nabożeństwa do Serca Jezusa. Zmarł 11 października 1787 r. w Chobienicach k. Sielca (por. P. Królikowki, *Płochocki Józef*, EK, t. 15, Lublin 2011, k. 847-848).

⁷¹ Jan Jełowicki urodził się 1 lipca 1746 r. w Koleśnikach k. Równego (Wołyń). Do zakonu jezuitów wstąpił w 1759 r. w Ostrogu. Po studiach w Wiedniu (1771-1773) przyjął święcenia kapłańskie. Po kasacie zakonu był kanonikiem we Lwowie i w Kijowie (por. *Encyklopedia wiedzy...*, dz. cyt., s. 249).

⁷² Jan Franciszek Włocki urodził się w 1688 r. na ziemi krakowskiej. Wstąpił do zakonu pijarów, w którym ukończył studia i przyjął święcenia kapłańskie. Był nauczycielem w kolegiach zakonnych, spowiednikiem sióstr zakonnych, znanym kaznodzieją. Zmarł 31 marca 1773 r. w Krakowie (por. S. Bielski, *Vita et scripta quorundam et Congregatione Clericorum Regularum Scholarum Piarum*, Warszawa 1812, s. 39-40).

⁷³ Józef Kazimierz Madejski urodził się 21 lutego 1671 r. na ziemi krakowskiej. Kształcił się u pijarów w Podolińcu i Rzeszowie. Do tego zakonu wstąpił w 1705 r. w Podolińcu. Był nauczycielem szkół pijarskich oraz ich zarządcą. W czasie pobytu w Krakowie pełnił obowiązki kaznodziei na Wawelu. Zmarł 29 stycznia 1746 r. w Kolbuszowej (por. B. Brzuszek, *Madejski Józef Kazimierz*, SPTK, Warszawa 1982, t. 3, s. 31-33; J. Buba, *Madejski Idzi*, EK, t. 11, Lublin 2006, k. 774).

⁷⁴ Szymon Rosolecki urodził się 23 października 1697 r. na ziemi łączyńskiej. Do zakonu pijarów wstąpił w 1714 r. w Podolińcu. Po studiach filozoficzno-teologicznych przyjął święcenia kapłańskie w 1721 lub 1722 r. w Rzeszowie, a następnie był nauczycielem i przełożonym w kolegiach zakonnych. Inkardynowany do prowincji wileńskiej, pełnił przez 10 lat obowiązki kaznodziei w katedrze w Wilnie. Jest autorem zbioru kazań *Głos krwi Chrystusowej* (Warszawa 1731). Zmarł 15 lutego 1752 r. w Wilnie (por. R. Leszczyński, *Rosolecki Szymon*, PSB, t. 32, Wrocław 1989, s. 119-120).

⁷⁵ Samuel Wysocki urodził się 20 stycznia 1706 r. w Wysokiej k. Sandomierza. Do zakonu pijarów wstąpił w 1742 r. Po przyjęciu święceń kapłańskich pracował w szkolnictwie. Był też cenionym kaznodzieją. Jest autorem licznych dzieł z zakresu kaznodziejstwa i życia duchowego. Zmarł 1 marca 1771 r. w Warszawie (por. S. Bielski, *Vita et scripta...*, dz. cyt., s. 78-81).

⁷⁶ Por. J. Misiurek, *Nauka polskich teologów katolickich XVII i XVIII wieku o kulcie Serca Jezusa*, „Studia Theologica Varsoviensia” 12(1974) z. 1, s. 62; tenże, *Pojęcie i postawy kultu Serca Jezusowego według polskich teologów katolickich XVII i XVIII wieku*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 31(1984) z. 1, s. 93-106; tenże, *Historia i teologia...*, dz. cyt., t. 2, Lublin 1998, s. 27-31.

⁷⁷ Por. J. Wagner, *Kazania o Opatrzności Boskiej i Sercu Pana Jezusa*, Rzym 1781, s. 150; J. Płochocki, *O nabożeństwie do Najświętszego Serca Jezusowego*, Warszawa 1787, s. 584.

⁷⁸ Por. J. Misiurek, *Historia i teologia...*, dz. cyt., t. 2, Lublin 1998, s. 32-39, 42-44.

⁷⁹ Por. tenże, *Nauka polskich teologów...*, art. cyt., s. 62-68.

⁸⁰ Por. tenże, *Historia i teologia...*, dz. cyt., Lublin 1998, t. 2, s. 48-57.

⁸¹ Konstanty Felicjan Szaniawski urodził się 24 listopada 1668 r. w Postawkach. Po studiach u pijarów w Warszawie, w Akademii Wileńskiej i Krakowskiej przyjął święcenia kapłańskie. W 1706 r. został prekonizowany na biskupa wrocławskiego, w 1716 r. mianowany opatem komendatoryjnym w Wąchocku, a w 1720 r. prekonizowany na biskupstwo krakowskie. Był twórcą i reformatorem seminariów duchownych. Zmarł 2 lipca 1732 r. w Lipowcu (por. T. Graff, *Szaniawski Konstanty Felicjan*, EK, t. 18, Lublin 2013, k. 1414).

⁸² Prospero Lambertini urodził się 31 marca 1675 r. w Bolonii. Po studiach teologicznych w Rzymie i przyjęciu święceń kapłańskich pracował w dykasteriach Stolicy Apostolskiej. W 1725 r. został mianowany biskupem tytularnym, w 1727 r. biskupem Ankony, w 1728 r. kreowany kardynałem, w 1731 r. biskupem Bolonii, a w 1740 r., wybrany na papieża, przyjął imię Benedykt XIV. Zmarł 3 maja 1758 r. w Rzymie (por. A. Petrani, *Benedykt XIV*, EK, t. 2, Lublin 1976, k. 223-224).

⁸³ Por. C. Drażek, *Dzieje kultu...*, art. cyt. s. 77-90; tenże, *Polskie starania o wprowadzenie do liturgii Kościoła świętego Serca Jezusa z własną Mszą Świętą i oficjum*, „*Analecta Cracoviensia*” 10(1978), s. 455-470; J. Misiurek, *Memoriał biskupów polskich*, EK, t. 12, Lublin 2008, k. 519.

⁸⁴ Kamień węgielny został poświęcony w 1729 r., konsekracji kościoła zaś dokonał w 1765 r. biskup Konstanty Kazimierz Brzostkowski (por. S. Litak, *Brzostkowski Konstanty Kazimierz*, EK, t. 2, Lublin 1976, k. 1136).

⁸⁵ Por. S. Szymański, *Dzieje kultu Najświętszego Serca Jezusowego w Polsce*, „*Homo Dei*” 30(1961), s. 354.

⁸⁶ Por. A.L. Amat, *La vita consacrata le varie forme dalle origini ad oggi*, Roma 1991, s. 442-462.

⁸⁷ Por. J. Andrasz, L. Grzebień, *Apostolstwo Modlitwy*, EK, t. 1, Lublin 1973, k. 829-330; C. Drażek, *Dzieje kultu...*, art. cyt., s. 113-116; J. Hojnowski, *Słownik kultu Serca Jezusowego*, Kraków 2000, s. 18-21.

⁸⁸ François Xavier Gautrelet urodził się 15 lutego 1807 r. w Sampigny. Do zakonu jezuitów wstąpił w 1829 r. w Awinionie. Po przyjęciu święceń kapłańskich w 1835 r. pełnił wiele funkcji w zakonie, z funkcją prowincjała łącznie. Był promotorem Apostolstwa Modlitwy, autorem dzieł ascetycznych oraz poświęconych Sercu Jezusa. Zmarł 1 lipca 1886 r. w Montluçon (por. M. Daniluk, *Gautrelet François Xavier*, EK, t. 5, Lublin 1989, k. 894).

⁸⁹ Henryk Ramière urodził się 10 lipca 1821 r. w Casters. Do zakonu jezuitów wstąpił w 1839 r. w Awinionie. Święcenia kapłańskie przyjął w 1847 r.

w Val-près-le Puy. Zaangażował się w rozwój Apostolstwa Modlitwy, zakładając jego organ „Messenger du Coeur de Jésus”. Jako pisarz i kaznodzieja propagował kult Serca Jezusa. Zmarł 3 stycznia 1884 r. w Tuluzie (por. P. Vallin, *Ramière Henri*, DSAM, t. 13, Paris 1987, k. 63-70; A.P. Bieś, *Ramière Henri Marie Feliks*, EK, t. 16, Lublin 2012, k. 1198-1199).

⁹⁰ Antoni Galecki urodził się 25 maja 1811 r. w Radłowie. Po studiach w Wiedniu i Rzymie przyjął w 1834 r. święcenia kapłańskie. Był katechetą w Tarnowie, a od 1862 r. z nominacji rządu austriackiego wikariuszem apostolskim w Krakowie. W 1879 r. papież Leon XIII odwołał go z Krakowa. Zmarł 10 marca 1885 r. w Wiedniu (por. J. Kracik, *Galecki Antoni*, EK, t. 5, Lublin 1989, k. 844-845).

⁹¹ Por. J. Hojnowski, *Słownik...*, dz. cyt., s. 226-227.

⁹² Stanisław Stojalowski urodził się 14 maja 1845 r. w Zniesieniu k. Lwowa. Do zakonu jezuitów wstąpił w 1863 r. w Starej Wsi k. Brzozowa. Po studiach filozoficzno-teologicznych przyjął w 1870 r. święcenia kapłańskie w Krakowie. Zmarł 23 października 1911 r. w Krakowie (por. L. Grzebień, *Stojalowski Stanisław*, SPTK, t. 4, Warszawa 1983, s. 212-214).

⁹³ Mieczysław Ledóchowski urodził się 29 października 1822 r. w Górkach. W 1841 r. wstąpił do seminarium duchownego w Warszawie. Od 1843 r. studiował w szkole dyplomacji watykańskiej na Gregorianum w Rzymie. Święcenia kapłańskie przyjął w 1845 r., a w 1847 r. uzyskał doktorat z teologii i obojga praw, po czym podjął pracę w Watykanie. W 1861 r. został arcybiskupem nuncjuszem, a 1866 r. arcybiskupem Gniezna i Poznania. Za nieustępliwą postawę wobec władz pruskich pozbawiono go wolności przez internowanie. W 1875 r. kreowany kardynałem, wyjechał w 1876 r. do Rzymu, gdzie od 1892 r. był prefektem Kongregacji Rozkrzewiania Wiary. Zmarł 22 lipca 1902 r. w Rzymie (por. J. Dębiński, *Mieczysław Ledóchowski*, EK, t. 10, Lublin 2004, k. 636-637).

⁹⁴ Józef Bilczewski urodził się 26 kwietnia 1860 r. w Wilamowicach. W 1880 r. rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne w seminarium duchownym w Krakowie i uczęszczał na Uniwersytet Jagielloński. W 1864 r. przyjął święcenia kapłańskie w Krakowie. W 1886 r. uzyskał doktorat z teologii w Wilnie, a następnie studiował w Rzymie i Paryżu. Od 1891 r. wykładał teologię we Lwowie. W 1900 r. został mianowany biskupem lwowskim obrządku łacińskiego. Zmarł 20 marca 1923 r. we Lwowie. Był beatyfikowany 26 czerwca 2001 r. we Lwowie przez papieża Jana Pawła II i kanonizowany 23 października 2005 r. w Rzymie przez papieża Benedykta XVI (por. M. Dziedzic, *Arcybiskup Józef Bilczewski*, Kraków 2012).

⁹⁵ Józef Sebastian Pelczar urodził się 17 stycznia 1842 r. w Korczynie. Po studiach filozoficzno-teologicznych w seminarium duchownym w Przemyśle w 1864 r. przyjął święcenia kapłańskie. W latach 1865-1868 odbył studia w Rzymie, uwierczone doktoratem z teologii i prawa kanonicznego. Następnie pracował w duszpasterstwie parafialnym, był prefektem i profesorem w seminarium duchownym w Przemyśle. Od 1877 r. był zatrudniony na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie dwukrotnie pełnił obowiązki dziekana teologii, a w latach 1882-1883 rektora. W Krakowie angażował się w rozwiązywanie kwestii społecznych i kulturalnych, zwłaszcza młodzieży oraz duchowieństwa. W 1894 r. założył zgromadzenie sercanek, w 1899 r. zaś został mianowany biskupem przemyskim. Zmarł 28 marca 1924 r. w Przemyśle. Był beatyfikowany 2 czerwca 1991 r. w Rzeszowie i kanonizowany 18 maja 2003 r. w Rzymie przez papieża Jana Pawła II (por. K.M. Kasperkiewicz, *Józef Sebastian Pelczar*, EK, t. 8, Lublin 2000, k. 159-160).

⁹⁶ Sercanki, Zgromadzenie Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego, zgromadzenie zakonne na prawie papieskim zostało założone w 1894 r. w Krakowie przez Józefa Sebastiana Pelczara oraz Klarę Ludwikę Szczęsną (1863-1916) w celu szerzenia królestwa miłości Serca Jezusa przez nauczanie i religijne wychowanie dzieci, młodzieży, służących oraz posługę wśród chorych i pracę w instytucjach kościelnych. Początki zgromadzenia wiążą się z działalnością Bractwa Najświętszej Maryi Panny Królowej Korony Polski w Krakowie. Chcąc zapewnić mu własny personel, Józef Sebastian Pelczar założył zgromadzenie zakonne, a jego pierwszą przełożoną została Klara Ludwika Szczęsna. W 1909 r. zgromadzenie otrzymało dekret pochwalny Stolicy Apostolskiej oraz zostało afiliowane do franciszkanów konwentualnych. W 50. i 60. latach XX wieku siostry były masowo usuwane ze szpitali. W okresie pontyfikatu papieża Jana Pawła II pracowały w domu papieskim w Watykanie. W 2011 r. zgromadzenie liczyło 500 sióstr w 70 domach (por. C. Zambelli, *Ancelle del Sacro Cuore di Gesù*, DIP, t. 1, Roma 1974, k. 597-599; C. Niezgoda, *Matka Klara Ludwika Szczęsna*, Kraków 1993; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 344-345; E. Ziemann, *Sercanki*, EK, t. 18, Lublin 2013, k. 5-8).

⁹⁷ Honorat Koźmiński urodził się 16 października 1829 r. w Białej Podlaskiej. W czasie studiów w Szkole Sztuk Pięknych (1845-1848) został w 1846 r. aresztowany i osadzony w Cytadeli Warszawskiej. Do zakonu kapucynów wstąpił w 1848 r. w Lubartowie. Po studiach filozoficzno-teologicznych w Lublinie i Warszawie przyjął w 1852 r. święcenia kapłańskie. Pełnił w zakonie wiele funkcji. Szczególnym polem jego działalności apostolskiej były kaznodziejstwo oraz posługa w konfesjonale. Założył liczne bezhabitowe zgromadzenia żeńskie. Zostawił publikacje z zakresu życia duchowego i ascetyki. Papież Jan

Paweł II beatyfikował go 16 października 1988 r. w Rzymie (por. J. Bartoszewski, *Honorat Koźmiński*, EK, t. 6, Lublin 1993, k. 1206-1209).

⁹⁸ Służebnice Najświętszego Serca Jezusowego, zgromadzenie zakonne na prawie papieskim założone w 1874 r. w Warszawie przez Honorata Koźmińskiego w celu wychowania dzieci i dziewcząt oraz działalności charytatywnej. Początkowo było stowarzyszeniem na regule III Zakonu św. Franciszka. W 1876 r. arcybiskup Warszawy Zygmunt Szczęśny Feliński przyjął profesję zakonną pierwszych sióstr, a w 1880 r. Stolica Apostolska wydała dekret pochwalny. Ostateczne zatwierdzenie uzyskało w 1910 r., w 1925 r. zaś zostały zatwierdzone jego konstytucje. W 1930 r. od zgromadzenia oddzieliły się domy na Litwie. W 1981 r. zostało przekształcone w instytut świecki (por. M. D'Alatri, *Ancelle del Sacratissimo Cuore di Gesù*, DIP, t. 1, Roma 1974, k. 596; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 423).

⁹⁹ Urszula Ledóchowska urodziła się 17 kwietnia 1865 r. w Loosdorf (Austria). Po studiach w Sankt Pölten uczyła się języków obcych, malarstwa i muzyki. W 1883 r. przybyła z rodziną do Polski (Lipnica Murowana), a 1886 r. wstąpiła do urszulanek w Krakowie. W 1907 r. została wysłana do Rosji w celu utworzenia w Petersburgu filii klasztoru krakowskiego. Angażowała się w dialog katolików z różnymi obrządkami wschodnimi. W 1909 r. założyła pensjonat w Finlandii. Wydalona z Rosji, przebywała w latach 1914-1918 w Szwecji. Organizowała tam pomoc dla biednych. W 1917 r. wyjechała do Danii, gdzie współpracowała z kamilianami, a w 1920 r. wróciła do Polski i założyła nowe zgromadzenie zakonne. Zmarła 29 maja 1939 r. w Rzymie. Papież Jan Paweł II beatyfikował ją 20 czerwca 1983 r., a 18 maja 2003 r. kanonizował (por. M. Kujawska, *Ledóchowska Julia Maria*, DIP, Roma 1978, k. 567-569; Z. Zdybicka, *Otworzyć serce: apostołstwo matki Urszuli Ledóchowskiej*, Warszawa 2003).

¹⁰⁰ Urszulanki Serca Jezusa Konającego, zgromadzenie zakonne na prawie papieskim zostało założone w 1920 r. w Pniewach k. Poznania przez Urszulę Ledóchowską w celu wychowania i nauczania dzieci i młodzieży oraz ewangelizacji świata. Geneza zgromadzenia wiąże się z fundacją w 1907 r. domu w Petersburgu przez urszulanki z Krakowa. W 1923 r. otrzymało dekret aprobaacyjny Stolicy Apostolskiej, a w 1930 r. ostateczne zatwierdzenie konstytucji. Pierwsza placówka zagraniczna powstała w 1928 r. w Rzymie. Rozproszone w czasie II wojny światowej siostry prowadziły tajne nauczanie i działalność konspiracyjną. Pracują w instytucjach kościelnych w kraju i za granicą. W 2009 r. liczyły 810 sióstr w 96 domach (por. M. Kujawska, *Orsoline del Sacro Cuore di Gesù Aggonizante*, DIP, t. 6., Roma 1980, k. 898-900; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 381-382).

¹⁰¹ Stanisław Kubiak urodził się 10 listopada 1877 r. w Koszanowie k. Śmigła w ubogiej rodzinie chłopskiej. W 1882 r. wyjechał do Niemiec w poszukiwaniu pracy. Do 1886 r. pracował jako górnik w Westfalii, a następnie wstąpił do zgromadzenia Braci Miłosierdzia w Trewirze. Przez 20 lat był pielęgniarzem w szpitalu. Po powrocie do Polski zamierzał przeszczepić tu swoje zgromadzenie. Ostatecznie założył Zgromadzenie Braci Serca Jezusowego. Zmarł 9 grudnia 1928 r. (por. B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 43).

¹⁰² Bracia Serca Jezusowego, zgromadzenie zakonne braci na prawie diecezjalnym zostało założone w 1921 r. w Poznaniu przez Stanisława Kubiaka w celu szerzenia kultu Najświętszego Serca Jezusa przez wynagradzanie, współpracę z duchowieństwem parafialnym oraz instytucjami kościelnymi. W 1923 r. zostali zatwierdzeni przez kardynała Edmunda Dalbora, a w 1934 r. kardynał August Hlond nadał im nowe konstytucje. W czasie II wojny światowej ponieśli dotkliwe straty personalne. Odrodzenie zgromadzenia rozpoczęło się w 1948 r. W 2009 r. liczyło 59 członków (por. J. Bar, *Fratelli del Sacro Cuore*, DIP, t. 4, Roma 1977, k. 699; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 42-43).

¹⁰³ Por. E. Ziemann, *Miserentissimus Redemptor*, EK, t. 12, Lublin 2008, k. 1212-1213.

¹⁰⁴ Por. C. Drażek, *Dzieje kultu...*, art. cyt. s. 117-123.

¹⁰⁵ Por. *W Sercu Jezusa ratunek i nadzieja. Historia i terażniejszość idei i Dzieła Osobistego Poświęcenia się Najświętszemu Sercu Jezusa*, Kraków 2013, s. 37-56.

¹⁰⁶ Pius Przeździecki urodził się 9 marca 1865 r. w Krzepicach. Po studiach w seminarium duchownym we Włocławku (1882-1886) i Akademii Duchownej w Petersburgu przyjął tam w 1890 r. święcenia kapłańskie. Do zakonu paulinów wstąpił w 1892 r. Więziony i zsyłany przez władze carskie za działalność patriotyczną, osiadł w 1921 r. na Jasnej Górze, gdzie zajmował się pracą rekonstrukcyjną i posługą kaznodziejską. W latach 1931-1942 był generałem zakonu. Przywrócił go na Węgrzech i we Włoszech, a także szerzył kult Serca Jezusa przez intronizację. Zmarł 2 października 1942 r. na Jasnej Górze (por. J. Zbudniewek, *Przeździecki Pius*, EK, t. 16, Lublin 2011, k. 722).

¹⁰⁷ Intronizacja Najświętszego Serca Jezusa polega na uroczystym poświęceniu się rodzin i wspólnot przed wyeksponowanym obrazem lub figurą Serca Jezusowego. Z reguły jest aktem publicznym i uroczystym. Wyróżnia się w niej aspekt duchowy – związany z osobistym poświęceniem Bożemu Sercu, społeczny – poświęcenie ma miejsce we wspólnocie, kultyczny – jest wciąż okazywaną Chrystusowi, oraz apostołski – wskazuje zasady życia chrześcijańskiego.

go i szerzy wiarę katolicką. Intronizację poprzedzają kilkudniowe rekolekcje. Zasadniczym celem intronizacji Najświętszego Serca Jezusa jest uwrażliwienie na grzech i zniewagi raniące Jego miłość, a także szerzenie w świecie Królestwa Bożego Serca (por. B. Mikołajewski, *Intronizacja Serca Jezusowego*, EK, t. 7, Lublin 1997, k. 398-399; K. Zimończyk, *Intronizacja Najświętszego Serca Jezusowego*, Kraków 2008, s. 26-32).

¹⁰⁸ Eduardo Crawley Boevey urodził się 13 listopada 1875 r. w Tingo Maria (środkowe Peru). W 1891 r. wstąpił do Zgromadzenia Najświętszych Serc Jezusa i Maryi oraz Wieczystej Adoracji Najświętszego Sakramentu Ołtarza, w którym odbył studia filozoficzno-teologiczne i przyjął święcenia kapłańskie. Cudownie odzyskawszy zdrowie w Paray-le-Monial, zaangażował się w dzieło intronizacji Najświętszego Serca Pana Jezusa. W 1918 r. został mianowany jego dyrektorem przez papieża Benedykta XV. Był autorem licznych publikacji poświęconych dziełu intronizacji. Zmarł 4 maja 1960 r. w Valparaíso (środkowe Chile) (por. J. Duchniewski, *Crawley Boevey Eduardo*, EK, t. 3, Lublin 1979, k. 624-625).

¹⁰⁹ Sercanie z Picpus, Sercanie Biali, Zgromadzenie Najświętszych Serc Jezusa i Maryi oraz Wieczystej Adoracji Najświętszego Sakramentu Ołtarza, kleryckie zgromadzenie zakonne na prawie papieskim zostało założone w 1805 r. w Paryżu (przy ul. Picpus, stąd ich nazwa) przez Pierre'a Coudrina przy współpracy Henriette Aymer de la Chevalerie. Pierwszy dom otworzyli w 1807 r. w Sééz, w 1817 r. uzyskali zatwierdzenie papieża Piusa VII. Po I wojnie światowej wznowili działalność w domach formacyjnych we Francji. Szerzą nabożeństwo do Najświętszych Serc Jezusa i Maryi przez praktykowanie adoracji wieczystej i adoracji wynagradzającej w duchu Małgorzaty Marii Alacoque, intronizację, ewangelizację oraz ascezę. Są związani z gałęzią żeńską w celu wspierania prowadzonej działalności. Do Polski przybyli w 1946 r. i założyli placówkę w Sokołowie k. Polanicy-Zdroju. W latach 80. XX wieku podjęli pracę misyjną w Peru, Polinezji Francuskiej, Niemczech, Zairze, Norwegii i Austrii, a także założyli dom zakonny we Wrocławiu. W 1983 r. została erygowana prowincja polska. W 2010 r. liczyli 833 członków, w tym 667 kapłanów, w 218 domach (por. A.M. Caron, A. Cools, *Sacri Cuori di Gesù e di aria e dell'Adorazione Perpetua del Santissimo Sacramento dell'Altare*, DIP, t. 8, Roma 1988, k. 310-318; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., 129-130; M. Daniłuk, E. Ziemann, *Męskie zgromadzenia zakonne i stowarzyszenia życia apostołskiego na prawie papieskim*, Kraków 2012, s. 112-114).

¹¹⁰ Sercanie, Zgromadzenie Księży Najświętszego Serca Jezusowego, kleryckie zgromadzenie zakonne na prawie papieskim zostało założone w 1878 r.

w Saint-Quentin (Francja) przez Leona Jana Dehona w celu praktykowania kultu Serca Jezusa przez miłość, wynagrodzenie za grzechy ludzi, szerzenie królestwa Bożego w duszach i społeczeństwach. Początkowo jako Oblaci Najświętszego Serca Jezusa (1878-1884), a następnie Księża Najświętszego Serca Jezusa łączyli czynny apostołat (służba potrzebującym, opieka nad młodzieżą i robotnikami, misje *ad gentes*, formacja duchowo-kulturowa duchowieństwa) z życiem kontemplacyjnym związanym z adoracją Najświętszego Sakramentu. Do Polski przybyli w 1928 r. i osiedlili się w Krakowie-Płaszowie. W 1947 r. erygowana została polska prowincja zgromadzenia. Polscy sercanie prowadzą parafie, specjalistyczne formy apostołatu: rekolekcje i misje intronizacyjne Najświętszego Serca Pana Jezusa, duszpasterstwo przedsiębiorców i pracodawców (por. A. Tessarolo, G. Manzoni, *Sacerdoti del Sacro Cuore di Gesù*, DIP, t. 8, Roma 1988, k. 16-21; E. Ziemann, *Być kapłanem Serca Jezusowego*, Kraków 2006; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 127-128; M. Daniluk, E. Ziemann, *Męskie zgromadzenia...*, dz. cyt., s. 110-112).

¹¹¹ Por. M. Daniluk, *Dehon Leon*, EK, t. 3, Lublin 1979, k. 1098-1099.

¹¹² Kombonianie, Misjonarze Kombonianie Najświętszego Serca Jezusowego, kleryckie zgromadzenie zakonne na prawie papieskim zostało założone w 1867 r. w Weronie przez Daniela Comboniego (1831-1881) w celu prowadzenia misji zagranicznych, zwłaszcza w krajach afrykańskich. Mają swoje placówki w Europie, Stanach Zjednoczonych, Ameryce Łacińskiej, Afryce i Azji. Do Polski przybyli w 1986 r. i osiedlili się w Warszawie (por. A. Gilli, DIP III 1515-1520; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt. s. 95; M. Daniluk, E. Ziemann, *Męskie zgromadzenia...*, dz. cyt., s. 58).

¹¹³ Legioniści Chrystusa, Misjonarze Najświętszego Serca Jezusowego i Panny Bolesnej, kleryckie zgromadzenie zakonne na prawie papieskim, założone w 1941 r. w mieście Meksyk przez kleryka Marciała Maciela Degollada (1920-2008) w celu szerzenia kultu Serca Jezusowego oraz królestwa Bożego na ziemi opartego na sprawiedliwości i miłości. Prowadzą uniwersytety i liczne kolegia w 17 krajach świata, m.in. w Chile, Hiszpanii, Meksyku i we Włoszech. Do Polski przybyli w 1994 r. i osiedlili się w Gdańsku oraz Krakowie (por. E. Ziemann, *Legioniści Chrystusa*, EK, t. 10, Lublin 2004, k. 663-664; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 82; M. Daniluk, E. Ziemann, *Męskie zgromadzenia...*, dz. cyt., s. 65-66).

¹¹⁴ Bracia Poczieszycciele z Getsemani, kleryckie zgromadzenie zakonne na prawie diecezjalnym zostało założone w 1921 r. w Wiedniu przez ks. Ludwika Litomirskiego (1888-1956) w celu opieki nad emigrantami, propagowa-

nia pobożności eucharystycznej oraz kultu Jezusa w Getsemani („Wszystko dla pocieszenia Boskiego Serca Jezusowego”). W 1982 r. założyli dom we Wrocławiu (por. M. Lacko, DIP II 1690; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 116-117).

¹¹⁵ Rogacjoniści, Zgromadzenie Rogacjonistów Serca Jezusowego, kleryckie zgromadzenie zakonne na prawie papieskim zostało założone w 1879 r. w Mesynie przez ks. Hanibala Marię di Francię (1851-1927) w celu troski o powołania do stanu kapłańskiego i zakonnego, a także opieki nad biednymi. Do Polski przybyło w 1990 r. i osiedliło się w Warszawie (por. F. Campanale, DIP VIII 1882-1885; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 120; M. Daniluk, E. Ziemann, *Męskie zgromadzenia...*, dz. cyt., s. 105-106).

¹¹⁶ Siostry Sacré Coeur, zgromadzenie zakonne na prawie papieskim zostało założone w 1880 r. w Paryżu przez Magdalenę Zofię Barat (1779-1865) z zadaniem edukacji dzieci i młodzieży. W 1818 r. osiedliło się w Stanach Zjednoczonych, a w 1843 r. przybyło na ziemię polskie i utworzyło placówki we Lwowie oraz w Poznaniu. Prowadzi działalność w Afryce, Ameryce Łacińskiej, Azji, Europie, Oceanii i Stanach Zjednoczonych. W 2010 r. liczyło 2705 sióstr w 412 domach (por. A. Merdas, *Duchowość Zgromadzenia Najświętszego Serca Jezusa*, w: *Kontemplacja i działanie*, Warszawa 1983; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 334-335).

¹¹⁷ Służebnice Najświętszego Serca Jezusowego, zgromadzenie zakonne na prawie papieskim zostało założone w 1866 r. w Paryżu przez Wiktora Brauna (1825-1882) dla opieki nad dziewczętami i ubogimi. Na ziemię polskie przybyło w 1894 r. i osiedliło się w Chorzowie. W 1975 r. opuściło Polskę z powodu braku powołań. Wróciło w 1986 r. do Bytomia. W 2010 r. liczyło 125 sióstr w 13 domach (por. B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 353-354; E. Ziemann, *Serce Jezusa*, EK, t. 18, Lublin 2013, k. 24).

¹¹⁸ Benedyktynki Misjonarki, zgromadzenie zakonne na prawie papieskim zostało założone w 1917 r. w Białej Cerkwi k. Kijowa przez Jadwigę Kuleszę (1859-1931) w celu wychowania i kształcenia młodzieży. Po II wojnie światowej zakładało domy zakonne w Polsce i konspiracyjnie podjęło działalność na Ukrainie. W 2011 r. liczyło 249 sióstr w 40 domach (por. A. Borkowska, *Benedyktynki*, EK, t. 2, Lublin 1976, k. 258; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 162-163).

¹¹⁹ Siostry Boskiego Serca Jezusa, zgromadzenie zakonne na prawie papieskim zostało założone w 1905 r. we Wrocławiu przez Gabriellę Klausę (1870-1942) w celu wynagradzania Sercu Jezusa. Początkowo jako stowarzyszenie zostało zatwierdzone w 1911 r. przez abpa Wrocławia, Georga von Koppa,

a w 1928 r. erygowane jako zgromadzenie zakonne. Poza Polską siostry pracują w Brazylii i na Ukrainie. W 2010 r. Zgromadzenie liczyło 32 siostry w 10 domach (por. B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt. s. 180-181).

¹²⁰ Kapucynki Serca Jezusa, zgromadzenie zakonne na prawie papieskim zostało założone w 1877 r. w Roccalumero przez Franciszka Marię di Francia (1853-1913) i Natalię Weronikę Briguglio (1870-1950) w celu opieki nad biednymi i opuszczonymi dziewczętami. Do Polski przybyło w 1987 r. i osiedliło się w Lublinie, Siennicy oraz Piaskach. W 2011 r. liczyło 220 siostr w 30 domach (por. J. Bartoszewski, J. Duchniewski, *Kapucynki*, EK, t. 8, Lublin 2000, k. 745; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 245).

¹²¹ Oblatki Serca Jezusa, zgromadzenie zakonne na prawie papieskim zostało założone w 1874 r. w Montluçon przez Ludwikę Teresę de Montaignac de Chauvance (1820-1885) dla szerzenia kultu Serca Jezusa oraz działalności charytatywnej. Początkowo istniało jako pobożne stowarzyszenie, a od 1909 r. zgromadzenie zakonne. Do Polski przybyło w 1984 r. i osiedliło się w Krakowie oraz Poznaniu, następnie w Częstochowie i Poniatowej. W 2010 r. liczyło 214 siostr w 38 domach (por. B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 305-306; E. Ziemann, *Serce Jezusa*, EK, Lublin 2013, t. 18, k. 20).

¹²² Poczyszczicielki Serca Jezusowego, zgromadzenie zakonne bezhabituowe na prawie diecezjalnym zostało założone w 1894 r. w Nowym Mieście n. Pilicą przez Honorata Koźmińskiego (1829-1916) i Zofię Krzymowską (zm. 1944) w celu wynagradzania Sercu Jezusa przez apostołat prasy i książki religijnej. W okresie międzywojennym zajmowało się zwłaszcza szkolnictwem i prowadzeniem czytelní. W czasie II wojny światowej i po jej zakończeniu utraciło niektóre placówki, zwłaszcza o profilu edukacyjnym. W 1957 r. kard. Stefan Wyszyński zmienił jego nazwę na Służebnice Najświętszego Serca Jezusowego. W 1970 r. kapituła generalna przywróciła pierwotną nazwę (por. R. Prejs, *Poczyszczicielki Serca Jezusowego*, EK, t. 15, Lublin 2011, k. 912-913; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 324).

¹²³ Służebnice Wynagrodzicielki Najświętszego Serca Jezusowego, zgromadzenie zakonne na prawie papieskim zostało założone w 1918 r. w Mesynie przez Antonina Celonę (1873-1952) w celu wynagradzania Sercu Jezusa w duchu encykliki *Miserentissimus Redemptor* oraz przez praktykę adoracji wynagradzającej. Do Polski przybyło w 1998 r. i osiedliło się w Lublinie. Ma placówki w Brazylii, Stanach Zjednoczonych, we Włoszech i na Wybrzeżu Kości Słoniowej. W 2010 r. liczyło 1237 siostr w 131 domach (por. E. Ziemann, *Serce Jezusa*, EK, t. 18, Lublin 2013, k. 25; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 356).

¹²⁴ Elżbietanki, Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety, zgromadzenie zakonne na prawie papieskim zostało założone w 1842 r. w Nysie przez Klarę Wolf (1805-1853), Matyldę Merkert (1813-1846), Marię Merkert (1817-1872; błogosławiona w 2007 r.) i Franciszkę Werner (1817-1885) w celu opieki nad chorymi w ich własnych domach. Duchowość zgromadzenia opiera się na kulcie i nabożeństwie do Serca Jezusa, które jest wzorem miłości miłosiernej, dyspozycyjności i poświęcenia. Papież Pius IX wydał im w 1871 r. dekret pochwalny, a w 1887 r. papież Leon XIII – ostateczne zatwierdzenie. Obecnie siostry mają w Polsce sześć prowincji. W 2011 r. liczyły 1458 sióstr w 208 domach (por. A. Kaczmarek, *Elżbietanki*, EK, t. 4, Lublin 1983, k. 919-920; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 205-206).

¹²⁵ Wynagrodzicielki Serca Jezusa i Maryi, polski instytut świecki na prawie diecezjalnym został założony w 1956 r. przez jezuitę ks. Józefa Kościszę (1884-1982) w celu wynagradzania Sercu Jezusa i Sercu Maryi za grzechy osobiste oraz innych ludzi przez praktykę rad ewangelicznych oraz propagowanie nabożeństwa do Najświętszych Serc. W 2008 r. liczył 20 członkiń. Jego siedziba mieści się w Krynicy (por. J. Duchniewski, *Instytuty świeckie*, EK, t. 7, Lublin 1997, k. 317; B. Łoziński, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 425-426).

¹²⁶ Por. E. Ziemann, *Jan Paweł II o Sercu Jezusa*, „Rocznik Seminaryjny” 2(2002-2003), s. 199-215.

¹²⁷ Por. C. Drążek, *Jan Paweł II. Serce otwarte*, Kraków 2004, s. 103-121.